

अध्याय एक

परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

भाषा विचार विनियमको सशक्त माध्यम हो र यो परिवर्तनशील पनि छ (न्यौपाने र अन्य, २०६७ : ७) । समय परिवर्तन हुँदै जाँदा भाषा पनि परिवर्तन भइरहेको पाइन्छ । नेपालको सन्दर्भमा नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्र भाषा हो र अन्य भाषाहरू राष्ट्रिय भाषाहरू हुन् (नेपालको संविधान, २०४७) भनिएकोमा हाल नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरू नेपालको राष्ट्र भाषाहरू हुन् (नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ : २) भनी नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरू राष्ट्र भाषाहरूकै स्तरमा राखिएको छ । भाषाहरूलाई गणना गर्दा हाल यहाँ १२३ ओटा भाषाहरू बोलिन्छन् (राष्ट्रिय जनगणना, २०६८) । सम्पूर्ण भाषाहरूका आ-आफ्नै किसिमका फरक-फरक पहिचान र विशेषता रहेको पाइन्छ ।

नेपालको हिमाल, पहाड, तराइ तथा भित्री मधेशका बाहुन, क्षेत्री, सन्यासी, दमाई, कामी, सार्कीहरू नेपाली भाषा मातृभाषाका रूपमा बोल्दछन् भने हिमाली भेगका बासी भोटे, शेर्पा र थकालीहरू आ-आफ्नै जातीय भाषाहरू बोल्दछन् । त्यसैगरी पहाडी भेगका भुजेल, चेपाङ, छन्त्याल, दुरा, गुरूङ, हायु, जिरेल, कुसुन्डा, लेप्चा, लिम्बू, मगर, राई, पहरी, तामाङ, थामी आदि भाषाहरू बोलिन्छ (श्रेष्ठ, २०६९ : ४६) ।

नेपालको तराइमा धिमाल, सतार, भाँगाङ, किसान, मेचे, राजवंशी, थारू आदि आदिवासी जनजाति भाषाहरू बोलिन्छन् । तराइका भा, मिश्र, यादव, शाह, मैथिली, अवधी, बञ्जिका, भोजपुरी आदि भाषाहरू बोल्दछन् (श्रेष्ठ, २०६९ : ४७) । यसबाट के कुरा प्रष्ट हुन्छ भने हिमाल, पहाड, तराइका बाहुन, क्षेत्री, दमाई, कामी, सार्की आदि जनजातिहरूले नेपाली भाषा पहिलो र मातृभाषाका रूपमा बोल्दछन् भने यी बाहेकका जाती जनजातिहरू मातृभाषाको रूपमा आ-आफ्नै र सरकारी कामकाजको, शिक्षाको माध्यम र सम्पर्क भाषाका रूपमा नेपाली भाषा दोस्रो भाषाका रूपमा बोल्दछन् ।

माथि उल्लिखित भाषाहरू मध्येको एउटा भाषा धिमाल भाषा हो । यस भाषाको पनि अन्य भाषाको जस्तै फरक संस्कृति, पहिचान र विशेषता रहेको छ । धिमाल समुदायमा परापूर्व कालदेखि मातृभाषाका रूपमा बोलिने भाषा नै धिमाल भाषा हो । नेपालभित्र बोलिने

भारोपेली परिवारभित्रको भोटवर्मेली अन्तर्गत पर्ने धिमालभाषा नेपालको पूर्व क्षेत्रमा विशेषगरी भ्वापा र मोरङसम्मका तराई र भित्री मधेशमा बसोबास गर्ने धिमाल जातिले बोल्ने भाषा हो (गेलाल, २०६७) । नेपालमा धिमाल मातृभाषाको कूल जनसङ्ख्या ८,५०९ रहेको छ । यो कूल जनसङ्ख्याको ०.०८% हो । त्यसैगरी धिमाल भाषाको स्थानलाई खोतल्दा नेपाली भाषाभन्दा अठ्ठाइसौं स्थानमा परेको नेपालको राष्ट्र भाषा हो (राष्ट्रिय जनगणना, २०६८) ।

विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम नेपाली भाषा, अङ्ग्रेजी भाषा वा दुवै भाषा हुनेछ (शिक्षा ऐन २०२८, शिक्षा तथा खेलकुद सम्बन्धी केही संशोधन गर्न बनेको विधेयक २०६३, ७ : १) भनी शिक्षाको माध्यम भाषाको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने अङ्ग्रेजी भाषालाई पनि शिक्षाको माध्यम भाषा भनिए पनि यो सम्पूर्ण भू-भागमा लागु गर्न सकिने अवस्था छैन । त्यसैले नेपाली भाषा नै शिक्षाको प्रमुख माध्यम भाषा भएको कारण सम्पूर्ण दोस्रो माषी विद्यार्थीहरूले अनिवार्य रूपमा यो भाषा सिक्ने पर्ने अवस्था रहेको छ । त्यस कारणले पनि प्रस्तुत शोध अध्ययन गर्नुपर्ने प्रमुख कारण रहेको प्रष्ट हुन्छ ।

१.२ समस्याको कथन

प्रस्तुत शोधकार्य निम्न समस्यामा केन्द्रित रहेको छ ।

- क) धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्छन् ?,
- ख) भाषागत त्रुटि हुनाका कारणहरू के के हुन् ?,
- ग) त्रुटिहरू निराकरण गर्न के के उपायहरू अपनाउन सकिन्छ ?,
- घ) धिमाल भाषाको वाक्यगठन व्यवस्था कस्तो छ ?

१.३ अध्ययनको औचित्य

नेपाल बहुभाषिक र बहुसाँस्कृतिक मुलुक हो (शर्मा र पौडेल, २०६७ : ३१) । यहाँ सम्पूर्ण भाषाहरूलाई जीवित राखिरहन सक्ने विभिन्न भाषिक पृष्ठभूमिहरू छन् तर पनि सम्पूर्ण भाषाहरूको खोज अनुसन्धान हुन सकेको पाइदैन । नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, शिक्षाको माध्यम भाषा, व्यापक सम्प्रेषणको भाषा र सरकारी कामकाजको भाषा भएको कारणले गर्दा पनि नेपाली भाषाको प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्था छ । त्यसैले भिन्न

मातृभाषी वक्ताहरूको बोधक्षमता अभिवृद्धिका लागि समेत यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ । हरेक समस्याको निराकरणका लागि सर्वप्रथम उक्त समस्याको पहिचान गर्ने कार्य महत्वपूर्ण हुन्छ । मातृभाषाको प्रयोग गर्दै आइरहेको वक्ताका लागि लक्ष्य भाषामा बोल्नु पर्दा के कस्ता सकारात्मक र नकारात्मक असरहरू पर्दछ, त्यसको खोजीगरी भाषा सिकाइका क्रममा देखा परेका कठिनाइहरू पूर्वानुमान गरी पत्ता लगाउनका लागि यस अध्ययनको औचित्य रहेको छ ।

हरेक भाषाको आफ्नै किसिमको एउटा निजी पहिचान वा व्यवस्था हुन्छ । जुन सम्बन्धित भाषाहरूका वक्ताहरूको अभिव्यक्तिमा देख्न सकिन्छ । व्याकरण भाषा व्यवस्था भित्रको एउटा व्यवस्था हो । व्याकरणभित्र अन्तरनिहित थुप्रै पक्षहरू मध्ये कोटिहरू महत्वपूर्ण मानिन्छन् । व्याकरणिक कोटिभित्र लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, पक्ष आदि पर्दछन् । कुनै पनि भाषाको व्याकरणिक पक्षको अध्ययन उक्त भाषिक व्यवस्थाको पहिचान, उत्थान, संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासका लागि महत्वपूर्ण मानिन्छ ।

भाषा सिकने क्रममा सिकारूहरूले विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । यस्ता विविध त्रुटिहरू मध्ये वाक्यगठनगत त्रुटिहरू हुने कारणहरू पनि फरक-फरक किसिमका हुने गर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरू हुनुमा विशेष गरेर मातृभाषाको अनुभवको प्रभावलाई प्रमुख रूपमा लिइन्छ । नेपाली भाषा र धिमाल भाषा यी दुवै सम पारिवारीक भाषा भए पनि यी दुई भाषाका आ-आफ्नै किसिमका स्वरूप र वाक्यगठनगत व्यवस्था रहने गर्दछ । धिमालभाषीहरूको अधिक बसोबास रहेको क्षेत्रहरूमा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली शिक्षण गर्ने सन्दर्भमा प्रस्तुत अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

भाषाको वाक्यगठनगत त्रुटिहरूले गर्दा अभिव्यक्ति अप्रभावकारी र अशोभनीय देखिएको पाइन्छ । यसले नकारात्मक प्रभावपारी भाषाको सम्प्रेषणीयता तथा बोध सन्दर्भमा नकारात्मक असर पार्दछ । धिमालभाषाको पनि आफ्नै वाक्यगठनगत नियम तथा मौलिक संरचना हुने हुँदा स्तरीय नेपाली बोल्दा वा लेख्दा अप्ठ्यारो परेको देखिन्छ । त्यसमा पनि पदसंगतिगत नियम तथा मौलिक त्रुटिहरू प्रमुख भएको देखिन्छ । जस्तै : बहिनी घर गयो (लिङ्ग), म विद्यालय जान्छ (पुरुष), बुवा हसन्दह गयो (आदर), म हिजो स्कूल गयो (काल) जस्ता त्रुटिहरू अत्यधिक मात्रामा भेटिन्छन् । यस्ता किसिमका त्रुटिहरूको पहिचान पछि त्यसको निराकरणार्थ स्तरीय नेपाली भाषा शिक्षणमा के, कसरी र कस्ता उपायद्वारा सुधार

गर्न सकिन्छ । त्यसतर्फ अनुसन्धान केन्द्रित गर्नु आवश्यक भएकोले पनि यस अनुसन्धानको औचित्य पुष्टि हुन्छ ।

प्रस्तुत अध्ययनमा भाषा सम्बन्धी हुने वाक्यगठनगत व्यवस्थाका त्रुटिहरूलाई मध्यनजर गरी विशेषगरी मोरङका धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई लक्षितगरी प्रस्तुत गरिएको छ । यसको वाक्यगठनगत व्यवस्थामा त्रुटिहरूको प्रकृति, पहिचान, वर्गीकरण र विश्लेषण गरी धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याएकाले उक्त त्रुटिहरूको निराकरण गरी स्तरीय नेपाली भाषा बोल्न सहयोग पुग्ने हुँदा यसको औचित्य प्रष्ट हुन्छ । यो अध्ययनले भाषिक सीप विकास गर्दै मातृभाषाका कारणबाट हुने त्रुटिहरूलाई कम गर्न शिक्षक, विद्यार्थी दुवैलाई सहयोग पुग्ने हुँदा पनि यो अध्ययन औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधकार्य निम्नलिखित उद्देश्यहरू पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि राखिएको छ ।

- क) धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा गर्ने वाक्यगठन सम्बन्धी समस्याको पहिचान गर्ने,
- ख) त्रुटि हुनाका कारणहरू पत्ता लगाउने,
- ग) समस्याका रूपमा देखिएका त्रुटिहरू निराकरण गर्न अपनाउन सकिने उपायहरू बताउने,
- घ) धिमाल भाषाको व्याकरण व्यवस्थाको वर्णन विश्लेषण गर्दै नेपाली भाषागत व्याकरण व्यवस्थासँग तुलना गर्ने ।

१.५ अध्ययनको महत्व

स्तरीय भाषाका लागि वाक्यगठनगत व्यवस्थाको महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । वाक्यमा प्रयुक्त वाक्य ढाँचाको (लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर) उपयुक्त रूप र क्रममा व्यतिक्रम सिर्जना भएमा अर्थको अनर्थ पनि लाग्न सक्छ । यस्ता किसिमका त्रुटिहरूले भाषाको बोध र अभिव्यक्ति क्षमतामा नकारात्मक प्रभाव पर्न सक्छ । यस्तो त्रुटिले भाषाको कथ्य र लेख्य दुवै रूपमा क्रमभङ्गताको स्थिति सिर्जना गर्न सक्दछ । भाषाका आधारभूत सीपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता भाषिक सीपहरूमा पनि वाक्यगठनगत त्रुटिले

नकारात्मक असर पार्ने भएको कारण भाषा सिकाइमा तथा शिक्षणमा वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण अत्यन्त महत्वपूर्ण हुन्छ ।

नेपाली भाषा नेपालको शिक्षाको माध्यम भाषा भएकोले यस भाषामा सबैको दखल रहनु आवश्यक छ । विद्यालय तहदेखि महाविद्यालयसम्म नेपाली भाषालाई अनिवार्य र ऐच्छिक विषयका रूपमा अध्ययन गरिने भएको कारण नेपालमा रहने दोस्रो भाषी विद्यार्थी विशेषतः धिमालभाषी विद्यार्थी र शिक्षक दुवैका लागि नेपाली भाषा शिक्षणको सहजीकरणको मार्ग बन्न सक्ने भएको कारणले पनि यस शोधको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । विशेषगरी मोरङ जिल्लामा बसोबास गर्ने धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूलाई सहज ढङ्गले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षणका लागि यस शोधले केही हदसम्म सहयोग पुऱ्याउने हुँदा यसको महत्व रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यको समापन पश्चात धिमाल भाषका बारेमा खोज अनुसन्धान गर्ने कार्यमा यसले सहयोग गर्नेछ साथै धिमाल भाषका बारेमा शोधकार्य गर्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि केही हदसम्म मार्गदर्शक शोध सावित हुने भएको कारण पनि यसको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ ।

१.६ अध्ययनको सीमा

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक “कक्षा-९ मा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” रहेकोले यो शोधलाई निम्न सीमाभित्र सिमाङ्कन गरिएको छ ।

- क) धिमालभाषी भन्नाले मोरङ जिल्लाको उर्लावारी, पथरी र हसन्दह गा.वि.स. का कक्षा-९ मा अध्ययनरत ७२ जना धिमाल भाषी समुदायका विद्यार्थीहरू भन्ने बुझिन्छ ।
- ख) त्रुटि भन्नाले उक्त धिमालभाषी विद्यार्थीहरूसँग लिइने परीक्षणका क्रममा देखिने नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई मात्र लिइएको छ ।
- ग) यो शोधपत्रमा लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरका आधारमा मात्र त्रुटिविश्लेषण तथा व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा तथा सैद्धान्तिक अवधारणाको स्वरूप

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

अनुसन्धान आफैमा एउटा गहन विधा हो । यो व्यवस्थित, वैज्ञानिक, प्रामाणिक, आधिकारिक र औपचारिक हुन्छ । यसले भाषिक, बौद्धिक, प्राज्ञिक आदि क्षेत्रमा आएका समस्याहरूको समाधान गर्न सघाउँछ । तसर्थ, अनुसन्धान भनेको नयाँ तथ्य पत्ता लगाउनु अथवा पुराना ज्ञानको पुनः व्याख्या वा पुनः परीक्षण गर्नु हो । त्यसैले अनुसन्धानमा पूर्वकार्यको समीक्षा अत्यन्त आवश्यक देखिन्छ । पूर्वकार्यको समीक्षाले समस्यालाई राम्ररी बुझ्न, विश्लेषण गर्न सहयोग गर्दछ । पूर्वकार्यले पहिले भएका अध्ययनको विश्लेषण गर्न र भविष्यमा गर्न सकिने अनुसन्धान क्षेत्रहरू पत्ता लगाउन उपयोगी हुनेछ ।

यसर्थ वाक्यगठनसँग सम्बन्धित केही त्रुटिहरूको अध्ययनसँग सम्बन्धित पूर्वकार्यको समीक्षा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

लम्साल (२०४०) द्वारा “निम्न माध्यमिक तह पूरा गरेका आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटि पक्षको तुलनात्मक अध्ययन” शीर्षकमा एक लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त अनुसन्धानमा आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटि पक्षको पहिचान गर्नु यसको उद्देश्य रहेको छ । यस अनुसन्धानमा नेपाली विषयको निम्न माध्यमिक पाठ्यक्रममा निहित प्रयोगात्मक आधारभूत वाक्य, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, वाच्य र पदमेल गरी जम्मा ९ वटा पक्षमा विभाजन गरी अध्ययनको शीर्षक निकालिएको छ । यस अनुसन्धानमा सबैभन्दा बढि त्रुटि वचन पक्षमा र सबैभन्दा कम त्रुटि पुरुष पक्षमा देखिएको छ । वाक्य पक्षलाई मात्र बढि जोड दिइएको यस अनुसन्धानले आवासीय विद्यालयको तुलनामा साधारण विद्यालयका विद्यार्थीहरूले बढि त्रुटि गरेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

भट्टराई (२०४३) द्वारा “प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको नेपाली व्याकरणिक कोटिसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण” शीर्षकमा एक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत पक्षहरू लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, कारक, भाव, पक्ष र वाच्यको मात्र अध्ययन

गरिएको छ । यस अनुसन्धानमा व्याकरणिक त्रुटिविश्लेषण गर्दा सैद्धान्तिक पक्षलाई भन्दा प्रयोगिक पक्षलाई नै बढी जोड दिएको पाइन्छ । व्याकरणात्मक कोटिका उक्त अन्य पक्षहरू सम्बन्धी ६४ वटा प्रश्नहरू निर्माण गरी उनीहरूबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । सामग्री सङ्कलनका लागि १०० जना विद्यार्थीलाई नमुनाको रूपमा समावेश गरिएको पाइन्छ । उनीहरूका उत्तरपुस्तिकालाई परीक्षण गरी त्रुटिहरूलाई केलाएको छ ।

रिमालद्वारा “धिमाल भाषाको अध्ययन” (२०४३/०४५) लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त अनुसन्धानका प्रमुख उद्देश्यहरूमा धिमालहरूको जाति र भाषाको परिचय दिने, धिमाल भाषाको भाषिक संरचनाको वर्णन गर्ने, शैक्षिक दृष्टिले धिमाल भाषा र नेपाली भाषाका वाक्यात्मक संरचनाको तुलना गर्नु रहेका छन् ।

प्रस्तुत शोधको सामग्री मोरङ जिल्लाका उर्लावारी, हसन्दह, इटहरा र भापा जिल्लाका दमक र माई क्षेत्रका व्यक्तिहरूसँगको सम्पर्क तथा विचार विमर्शका साथै निर्देशात्मक प्रकृतिका प्रश्नावली मार्फत लिखित रूपमै सङ्कलन गरिएको हुँदा प्रस्तुत अध्ययन मुख्य रूपमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधि र आंशिक रूपमा पुस्तकालयीय विधिमा आधारित देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधले भाषासम्बन्धी पक्षहरूलाई उद्घाटन गरे पनि धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको पक्षलाई भने समेटेको देखिँदैन ।

मिश्र (२०५५/०५६) द्वारा “कक्षा पाँच उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोध प्रस्तुत छ । उक्त शोधको प्रमुख उद्देश्य कक्षा पाँच उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु, उक्त विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन अन्तर्गत सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने क्षेत्र पहिचान गर्नुको साथै नगर र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिमा पाउने भिन्नता पत्ता लगाउनु रहेको छ ।

पौड्याल (वस्ती) (२०५८) द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा एक शोधपत्र तयार गरिएको छ । यो शोधपत्र मुख्य रूपमा सस्वरपठन, शब्दोच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने तथा क्षेत्रगत क्षेत्रगत विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन, विश्लेषण गरी त्यसबाट निष्कर्षका आधारमा सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने उद्देश्यमा प्रस्तुत

शोधकेन्द्रित रहेको देखिन्छ । क्षेत्रीय सामग्री संकलन विधिमा आधारित यस शोधकार्यमा नवलपरासी जिल्लाका ग्रामीण तथा सहरी, सरकारी तथा निजी गरी कक्षा ६ मा अध्ययनरत १०/१० जना थारूभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याका रूपमा छानिएको छ । त्यस क्रममा श्रुतिलेखन, स्वतन्त्र लेखन, सस्वरपठन तथा शब्दोच्चारण आदि पक्षहरूको परीक्षणका साथै पूर्व परीक्षण र संशोधनसमेत गरिएको देखिन्छ । विभिन्न खालका प्रश्नावली, टेपरेकर्ड जस्ता सामग्री प्रयोग गरी अध्ययन, विश्लेषण मार्फत निष्कर्षमा पुग्ने काम गरिएको छ ।

यस अनुसन्धानअनुसार थारूभाषी विद्यार्थीहरूले कतै कतै उच्चआदरको क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्ने अवस्थामा उच्चतम आदरको क्रियापद प्रयोग गरी त्रुटि गरेको तथा कर्ता र क्रियापदको सङ्गति नमिलाई बढी त्रुटि गरेको पाइन्छ । साथै निजी विद्यालयका विद्यार्थीहरूले चन्द्रबिन्दुसम्बन्धी, शिरबिन्दुसम्बन्धी, हलन्तसम्बन्धी र श, ष, स सम्बन्धी बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

खत्री (२०६२) द्वारा “कक्षा आठ उत्तीर्ण भुटानी शरणार्थी शिविरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली लेखनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन” शीर्षकमा एक शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । दार्चुलेली भाषीमा हुने विद्यार्थीहरूले मानक नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटि क्षेत्र पहिल्याउने उक्त त्रुटिहरूको वर्णन र विश्लेषण गर्दै त्रुटिको तालिकीकरण गरी प्रतिशत निर्धारण गर्ने मुख्य उद्देश्यमा यो अध्ययन केन्द्रित छ ।

दार्चुला जिल्लाका ग्रामीण क्षेत्र भित्र पर्ने ४ ओटा विद्यालयका कक्षा ५ मा अध्ययनरत १०/१० जना विद्यार्थीहरूको प्रतिनिधित्व छनोट गरी तिनीहरूबाट प्राप्त शब्दहरूको विश्लेषण यसमा गरिएको छ । उक्त अध्ययनले घोषत्व, प्राणत्व, भाषिकगत, अनुनासिक, संयुक्त शब्दसम्बन्धी उच्चरणगत त्रुटिहरूको वर्गीकरण तालिकीकरणको विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । उक्त अध्ययनले त्रुटिविश्लेषणमा उच्चारणसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन गरेको हुनाले अध्ययन अझ महत्वपूर्ण बनेको छ । तुलनात्मक रूपमा हेर्दा उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन कम भएको पाइन्छ । अर्कातिर यो अध्ययन नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूको त्रुटिहरूको अध्ययन नभएर नेपाली भाषिकाको एक भाषिकाको प्रभावमा हुने उच्चारणगत त्रुटिको अध्ययन भएकाले भाषामा भाषिकागत प्रभाव अध्ययनमा महत्वपूर्ण छ ।

यस अध्ययनले त्रुटिविश्लेषणको समग्र पक्षलाई समेट्न नसके पनि नेपाली त्रुटिविश्लेषणमा यो विशेष उपयोगी र महत्वपूर्ण देखिन्छ ।

खतिवडा (२०६७) द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र तयार भएको छ । यस शोधपत्रमा मोरङ जिल्लाको बेलवारी गा.वि.स. का २ वटा सरकारी र २ वटा निजी गरी जम्मा ४ वटा नि.मा.वि. तथा मा.वि. का ४० जना धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूलाई जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । यस शोधपत्र अन्तर्गत वाक्य गठनमा लिङ्ग, वचन, काल, पक्ष र पुरुष सम्बन्धी अत्यावश्यक सूचना लिनका लागि वस्तुगत, अनुवाद, संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्न तयार र स्वतन्त्र लेखन गरी चार किसिमका छुट्टा-छुट्टै प्रश्नावलीहरू तयार पारिएको थियो । यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य मोरङ जिल्लाका कक्षा सातमा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ । यस शोधपत्रमा लिङ्ग, काल, पक्ष र वचनका आधारमा गर्ने पदसङ्गती सम्बन्धी त्रुटिको पहिचान गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको छ ।

कठेट (२०६८) द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत मुसहरभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” भन्ने शीर्षकको शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । उक्त शोधको प्रमुख उद्देश्य कक्षा सातमा अध्ययनरत मुसहरभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु रहेको छ ।

क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्र मुसहरभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्यगठनगर्दा गरेका लिङ्गगत, वचनगत, पुरुषगत, कालगत त्रुटिहरू र ती त्रुटि हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनमा केन्द्रित रहेको छ ।

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने मुसहर समुदायका यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू गर्नुमा उनीहरूको भाषिक व्यवस्था वा मातृभाषाको प्रभावलाई नै प्रमुख समस्याका रूपमा लिन सकिन्छ । यसका अतिरिक्त नियमित अध्ययन तथा अभ्यासको कमी हुनु, आर्थिक अवस्था कमजोर भएका कारण विद्यालय जान नपाउनु आदि त्रुटि हुनका कारण हुन भन्ने निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ ।

पोखरेल (२०६९) द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत सतारभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र तयार गरिएको हो । यो शोधको

मुख्य उद्देश्य सतारभाषी विद्यार्थीले नेपालीभाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउनु रहेको छ ।

क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्र सतार भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा गरेका लिङ्गगत, वचनगत, पुरुषगत, आदरगत त्रुटि हुनका कारणहरू पत्ता लगाउनुमा केन्द्रित रहेको छ । जसको लागि भ्रपा जिल्लामा पर्ने बैगुन्धुरा गा.वि.स. का २ वटा सरकारी श्री अम्मर उ.मा.वि., लेखनाथ नि.मा.वि साथै १ वटा निजी स्कुल श्री बैगुन्धुरा इङ्लिस स्कुल रहेका छन् । त्यसैगरी माहाभारा गा.वि.स. मा पर्ने २ वटा सरकारी स्कुल श्री जनकल्याण नि.मा.वि. र बालकल्याण नि.मा.वि. का कक्षा ७ मा अध्ययनरत ६० जना सतार भाषी विद्यार्थीहरूमा प्रश्न बनाई प्रयोग गरिएको छ । जुन प्रश्नहरू नेपाली वाक्यगठनका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरमा गर्ने त्रुटिहरूमा मात्र सीमित रहेको छ ।

दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने सतार समुदायका विद्यार्थीहरूले यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू गर्नुमा उनीहरूको भाषिक व्यवस्था वा मातृभाषाको प्रभावलाई नै प्रमुख समस्याको रूपमा लिन सकिन्छ ।

माभी (२०६९) द्वारा “कक्षा सातमा अध्ययनरत मोरङ्गिया थारू भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्र तयार गरिएको छ । यो शोधको मुख्य उद्देश्य कक्षा सातमा अध्ययनरत मोरङ्गिया थारूभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठन गर्दा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु रहेको छ ।

प्रस्तुत शोध पूर्ण रूपमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित रहेको र आंशिक रूपमा परीक्षण र पुस्ताकलयीय विधिमा आधारित रहेको छ ।

यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा लिङ्ग, वचन, पुरुष र काल सम्बन्धी वाक्यगठनलाई लिइएको छ । जसको निम्ति लिखित, मौखिक परीक्षाका साथै वस्तुगत प्रश्न, विषयगत प्रश्न, अनुवाद तथा स्वतन्त्र लेखन गरी जम्मा ४ प्रकारका छुट्टाछुट्टै प्रश्नावली तयार पारी मोरङ्ग जिल्लाका ३ वटा गा.वि.स. मा पर्ने ३ वटा माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत कक्षा सातका विद्यार्थीहरूको लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालका आधारको त्रुटि क्षेत्र पहिचान गरिएको छ । जसमा तेतरीया गा.वि.स. मा पर्ने श्री देवी माध्यमिक विद्यालय, मोतीपुर गा.वि.स. मा पर्ने श्री महेन्द्र माध्यमिक विद्यालय र थलाहा गा.वि.स. मा पर्ने श्री

जनता उच्च माध्यमिक विद्यालयहरू रहेका छन् । यसरी तीनवटा गा.वि.स. का ३ वटै सरकारी माध्यमिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत कक्षा सातका ६० जना मोरङ्गिया विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा लिइएको छ ।

यो अनुसन्धानबाट के स्पष्ट हुन्छ, भने मातृभाषाका प्रभावका कारणले नै बढी मात्रामा थारू भाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्ग सम्बन्धी त्रुटि बढि गरेको देखिन्छ ।

यसरी पूर्वकार्यको अध्ययन समीक्षा गर्ने क्रममा विभिन्न शोधपत्रको अध्ययन गरी तिनीहरूको समीक्षा निम्न अनुसार गरिएको छ ।

खत्री (२०६२) ले कक्षा ८ उत्तिर्ण भुटानी शरणार्थी शिविरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली लेखनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको छ। जुन अध्ययनले शरणार्थी शिविरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई शुद्ध नेपाली लेखनमा सहयोग पुगेको छ ।

खनाल (२०६५) ले मोरङ जिल्लाका कक्षा ८ मा अध्ययनरत थारू भाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्यास सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन गरी ती समस्याहरूलाई कम गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

खतिवडा (२०६७) ले कक्षा ७ मा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरी समस्या समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

कठेत (२०६८) ले कक्षा सातमा अध्ययनरत मुसहर भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरी समस्यालाई समाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

खड्का (२०६८) ले रूपायनिक कोटिका आकारमा लिम्बू भाषी र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गरी समस्याको समाधान गरिएको छ ।

माझी (२०६९) ले कक्षा सातमा अध्ययनरत मोरङ्गिया थारू भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरी त्रुटिलाई सामाधान गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

यसरी त्रुटिका सम्बन्धमा विभिन्न क्षेत्रमा धेरै अध्ययन अनुसन्धानहरू भएपनि कक्षा ९ मा अध्ययनरत धिमाल भाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली प्रयोग गर्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको अध्ययन नभएकोले धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा हुने त्रुटिका आधारमा अध्ययन गर्नु उपयुक्त ठानी यो अध्ययन प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.२ पूर्वकार्यको तात्पर्य

पूर्वकार्यको समीक्षाबाट सम्बन्धित क्षेत्रमा भएका, गरेका अध्ययन अनुसन्धानहरूको जानकारी प्राप्त हुने गर्दछ। साथै थप अध्ययन गर्नुपर्ने विषयक्षेत्रका बारेमा समेत स्पष्ट हुने गर्दछ। माथि प्रस्तुत गरिएका समीक्षाबाट विविध मातृभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा स्तरीय नेपाली सिक्दा विभिन्न क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूको प्रशस्त अध्ययनहरू भएका भए तापनि पर्याप्त छैनन्। बहुभाषिक मुलुक नेपालमा विविध मातृभाषी विद्यार्थीहरू दोस्रो भाषाका रूपमा स्तरीय नेपाली सिक्नुहुनेका हुन्छन्। फरक-फरक मातृभाषाका कारण विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू पनि फरक-फरक प्रकृतिको हुने गर्दछन्। त्यसैले एउटा मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरू अर्को मातृभाषीले गर्ने त्रुटिहरूसँग नमिल्न पनि सक्दछन्। विभिन्न कारणले एकै भाषाका पनि विभिन्न भाषिका वा भाषिक भेदहरू हुने गर्दछन्। त्यस्ता भाषिक भेदहरूको प्रभाव नेपाली भाषामा फरक-फरक किसिमले पर्न सक्छ। यसर्थ भिन्न भिन्न त्रुटिहरू सम्बन्धी अध्ययन हुनु आवश्यक छ। त्रुटि विश्लेषण भाषा शिक्षणसँग जोडिएको विषय हुनाले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूले त्रुटिहरूको अध्ययन गर्नु भाषा शिक्षणीय दृष्टिले पनि बढि महत्वपूर्ण र सान्दर्भिक देखिन्छ।

२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा

भाषा सिक्ने वा भाषाको प्रयोग गर्ने क्रममा सिकारूले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र त्यस्ता त्रुटिहरू के कति कारणले गर्दा भएका हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन, विश्लेषण गर्ने कार्यलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ (भण्डारी, नेपाल, २०६७ : १२७)। भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटिविश्लेषण एक नवीन पद्धतिका रूपमा देखा परेको छ। यसको महत्व भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा सन् १९७० को दशकपछि बढ्न थालेको पाइन्छ। भाषा सिकाइ एउटा कठिन तथा जटिल प्रक्रिया भएकाले जुनसुकै भाषा पनि एकै पटकमा सिक्न र सिकाउन सकिदैन। त्यसैले भाषा सिक्दा जो कोहीले पनि धेरै थोर त्रुटि गर्ने गर्दछ। त्यसैले सिकारूहरूले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान र वर्गीकरण गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सहयोग पुऱ्याउन तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई दिगो, प्रभावकारी र उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि त्रुटिविश्लेषण गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

आधुनिक भाषा विज्ञानको वर्तमान खोज अनुसार भाषा शिक्षण र त्रुटिविश्लेषण वास्तवमा दोस्रो भाषा वा अन्य भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा विकसित दृष्टिकोण तथा पद्धति हो । तापनि समस्थिति र अंशतः केही भिन्न स्थितिमा पनि उपयोग गर्न सकिन्छ (अधिकारी, २०६५ : १३९) । भाषा सिकाइका क्रममा सिकारूको अभिव्यक्तिमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययनले खासगरी उसको भाषा विकासको प्रक्रियाको बारेमा ज्ञान दिलाउन प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । भाषा विकासको प्रक्रियाको अध्ययन पहिलो भाषा वा मातृभाषामा मात्र नभई दोस्रो वा अन्य भाषा सिकाइमा पनि महत्वपूर्ण हुन आउँछ । अथवा विद्यार्थीहरूले सिक्न लागेको जुनसुकै भाषाको सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन यस दृष्टिले महत्वपूर्ण ठहरिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण र भाषा शिक्षण बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यी दुई मध्ये एउटाको अभावमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप अधुरो र अपुरो हुन जान्छ । तसर्थ यिनीहरूलाई एउटै सिक्काका दुई पाटा तथा एउटै रथका दुई पाङ्ग्राका रूपमा लिने गरिन्छ । साइकल चढ्ने मान्छे लड्छ भनेभै सिकाइ गर्ने क्रममा शिक्षार्थीले कैयौं त्रुटिहरू गर्ने गर्दछ । शिक्षार्थीहरूले जति बढी त्रुटि गर्दछन् सिक्ने अवसर पनि उनीहरूलाई धेरै प्राप्त हुन्छ । तुलनात्मक रूपमा पहिलो भाषा सिकाइभन्दा दोस्रो भाषा वा लक्ष्य भाषा तथा विदेशी भाषा सिकाइमा बढी त्रुटि हुन्छ । परम्परागत रूपमा त्रुटिलाई असफलता र बौद्धिक कमजोरीका रूपमा लिने गरिएको पाइए तापनि आज आएर वर्तमान भाषा मनोविज्ञानको खोज र अनुसन्धान अनुसार त्रुटिलाई सफलता प्रयास र स्वभाविक प्रक्रियाको प्रतीकका रूपमा लिन थालिएको छ ।

बालकले भाषा सिक्ने क्रममा सुरु सुरुमा असीमित प्रयत्न, भूल तथा त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् । विस्तारै उनीहरू एक कुशल मार्ग निर्देशकका निर्देशनलाई अवलम्बन गर्दै गएपछि क्रमशः त्रुटिहरूमा सुधार गरी सही भाषा सिक्ने गर्दछन् । बालबालिकाहरूको भाषा सिक्ने यस्तो खाले त्रुटिलाई त्रुटि वा कमजोरी नमानेर सिकाइको क्रम तथा प्रवृत्ति मान्ने गरिन्छ ।

त्रुटिविश्लेषण भाषाका सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने एउटा महत्वपूर्ण पद्धति हो । यसले त्रुटिपरक दृष्टिले प्रत्येक भाषाका सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने हुनाले एकातिर यसबाट सम्बन्धित भाषाका शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको ज्ञान हुने भएकाले यसको अध्ययनको महत्व प्रयोगिकताका साथै सैद्धान्तिक दृष्टिले पनि बढ्दै गएको छ ।

आधुनिक भाषाविज्ञानको सम्प्रदायमा रूपान्तरणवाद र मनोवादी धारणा अनुसार त्रुटि भाषाशिक्षणमा प्रस्तावित निराकरणात्मक र संज्ञानात्मक विधिसँग निकट रहेको देखिन्छ । संज्ञानात्मक पद्धतिमा भाषालाई व्यवस्थाका रूपमा वाचन गर्न र सम्झन प्रोत्साहित गरिन्छ । त्रुटिविश्लेषण विद्यार्थीपरक हुनाले र खास विद्यार्थीको भाषिक सम्पादनसँग सम्बद्ध भएकोले यो केवल एक पक्षीय हुन्छ । यसबाट शिक्षार्थीमा निहित भाषासिकाइ प्रक्रियाको प्रत्यक्ष वर्णन हुन सक्छ । यसले भाषा सिकाइ प्रक्रियाको व्याख्या गर्न प्रत्यक्ष र गतिशील आधार प्रदान गर्दछ ।

त्रुटिविश्लेषणले भाषा सिकाइका कठिनाइका तहहरूको पहिचान गर्न, भाषा विषयक खास-खास रोगहरू पत्ता लगाउन, शिक्षण विधि, शिक्षण क्रियाकलाप र शिक्षण सामग्रीको उपयोग गरेर शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग पुग्दछ भन्ने दृष्टिकोण अघि सार्दछ (भण्डारी, २०५४ : २) । त्रुटिले सिकाइको प्रकृतिलाई बुझ्न तथा शिक्षकलाई विद्यार्थीको भाषिक त्रुटि पत्ता लगाउन र विद्यार्थीलाई आफ्नो भाषिक क्षमता आँकलन गर्न समेत सहयोग पुऱ्याउने हुनाले यसको महत्व उच्च रहेको मानिन्छ ।

२.३.१ त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया

त्रुटिविश्लेषण गर्न अपनाइने प्रक्रियालाई नै त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया भनिन्छ । भाषाशिक्षण सिकाइका सन्दर्भमा विद्यार्थीले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् । सो कुरा निक्यौल गरी कठिनाइको स्तर पहिचान गर्दै निराकरणात्मक शिक्षण गर्नका लागि व्यवस्थित ढङ्गले अगाडि बढाउन आवश्यक देखिन्छ । वास्तविक त्रुटिको पहिचान नै नगरी विद्यार्थीमा भएका भाषिक कमजोरीलाई हटाउन सकिदैन । यसरी भाषिक त्रुटिहरूको समाधानका लागि त्रुटिको स्रोत तथा प्रकृति पत्ता लगाई निराकरण गर्न सकियो भने मात्र भाषा सिकाइ सफल हुन सक्छ । त्रुटिविश्लेषण पनि एउटा प्रक्रिया भएकाले आवश्यक सम्पूर्ण पूर्वाधारहरू पूरा गरेर मात्र त्रुटिविश्लेषण कार्य सम्पन्न हुने हुँदा सामान्यतः त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियालाई तीन चरणमा उल्लेख गर्ने गरेको पाइन्छ । ती हुन् :

- क) त्रुटिको पहिचान
- ख) त्रुटिको वर्गीकरण
- ग) त्रुटिको व्याख्या/वर्णन

क) पहिचान : पहिचान त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियाको प्रथम र महत्वपूर्ण चरण हो । यस चरणमा सर्वप्रथम शिक्षार्थीले त्रुटि कहाँ र कसरी गरेका छन् भन्ने कुराको पहिचान गरिन्छ । यसका लागि दुई वा दुईभन्दा बढी विद्यार्थीहरूका अभिव्यक्ति, लिखित वा मौखिकलाई अध्ययन विश्लेषण गर्ने, ती विद्यार्थीहरूका अन्य अभिव्यक्तिहरूमा सोही प्रकारको त्रुटि छ कि छैन ? छ भने त्यस्ता त्रुटिको आवृत्ति कति छ ? सो कुराको अध्ययन गरेर त्रुटि भएका ठाउँहरूको र त्रुटिपूर्ण भाषिक अध्यायको पहिचान गरिन्छ । यसका लागि विद्यार्थीहरूले आदानात्मक र प्रदानात्मक; व्यक्तिगत तथा सामूहिक कुन प्रकारका त्रुटि गरेका हुन् सो कुराको पहिचान गरिन्छ ।

ख) त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियाको दोस्रो तथा महत्वपूर्ण चरणका रूपमा त्रुटिको वर्गीकरणलाई लिने गरिन्छ । शिक्षार्थीहरूको लिखित वा मौखिक सामग्रीको अध्ययन पश्चात् त्रुटिको पहिचान भइसकेपछि यस्ता त्रुटिहरू कुन-कुन प्रकृति र प्रकारका छन् भनी राम्ररी अध्ययन गरेर त्रुटिको वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ । त्यसपछि त्रुटिहरूको प्रकृति र स्वरूपअनुसार विभिन्न कोटि र उपकोटिहरूमा वर्गीकरण गरिन्छ । यस्ता त्रुटिहरूलाई व्यक्तिनिष्ठ र समूहनिष्ठ ; उत्पादनात्मक र पहिचानात्मक ; मूर्त प्रकृतिका र अमूर्त प्रकृतिका ; आंशिक प्रकृतिका र समग्र प्रकृतिका ; भाषान्तरिक र अन्तरभाषिक आदि कोटि तथा उपकोटिहरूमा वर्गीकरण गरिन्छ ।

ग) त्रुटिको व्याख्या/वर्णन : त्रुटिको पहिचान र वर्गीकरण पश्चात् त्रुटिको व्याख्या तथा विश्लेषण गर्ने कार्य यस चरणमा गरिन्छ । मातृभाषा, पाठ्यसामग्री, शिक्षक, सिकारू स्वयम् वा दोस्रो तथा विदेशी भाषा जस्ता कुराहरू मध्ये कुन कारणले गर्दा र किन त्रुटि भएको हो भन्ने कुराको स्पष्ट र विस्तृत व्याख्या तथा वर्णन यस चरणमा गर्ने गरिन्छ । त्यसैगरी यस चरणमा त्रुटिको क्षेत्र अन्तर्गत उच्चारण, वर्णविन्यास, शब्दरचना, शब्दप्रयोग, रूपरचना, वाक्यगत, अर्थगत र सङ्कथनगत आदिको वर्णन पनि यसै चरणमा गर्ने गरिन्छ ।

मूलतः यस चरणमा त्रुटिका स्रोतहरूको निर्धारण गर्ने गरिन्छ । त्रुटिको पहिचान, वर्गीकरण र व्याख्या/वर्णन जस्ता तीनवटा चरणहरूमा त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया

सम्पन्न गरिए पनि सामान्यतया: त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियामा पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति र पश्चनिर्धारित कोटि गरी दुईवटा पद्धतिलाई अपनाउने गरिन्छ ।

यसका लागि सामान्यतः दुई किसिमका पद्धतिहरू अपनाउन सकिन्छ ।

क) पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति

ख) पश्च निर्धारित कोटि पद्धति

क) पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति : यसलाई शिक्षार्थीले गर्ने त्रुटिका बारेमा पूर्वानुमान गर्ने पद्धतिका रूपमा लिइन्छ (भण्डारी, नेपाल २०६७ : १३७) । यस पद्धतिमा व्यतिरेकी विश्लेषणको सिद्धान्तको मान्यता अनुरूप भिन्न विशेषता भएका क्षेत्रमा बढी त्रुटि गर्ने र समान विशेषता भएका क्षेत्रमा कम त्रुटि गर्दछन् भनी शिक्षार्थीले गर्ने वा गर्न सक्ने त्रुटिका सम्भावित क्षेत्रहरूको पहिचान नै पूर्वानुमान गर्ने गरिन्छ । जस्तै : उच्चारण, हिज्जे, रूप आदि पूर्व निर्धारित स्तम्भहरूमा तत्सम्बन्धी त्रुटिहरू राखी तिनको तालिकीकरण र विश्लेषण गरिन्छन् । वाक्यगत त्रुटिलाई लिङ्ग, वचन, पुरुष आदर, काल, भाव र वाच्य आदि कुनमा भएको हो त्यही अनुसार विश्लेषण गरी निराकरणात्मक शिक्षण गरिन्छ । सबै कुराहरूको विश्लेषण गर्दा विद्यार्थीहरूले खास पक्षमा कुन प्रकृतिको त्रुटि गर्दछन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउन पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति बढी उपयोगी हुन्छ ।

ख) पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति : यस पद्धतिमा सर्वप्रथम शिक्षार्थीहरूले बोलेका वा लेखेका खास अभिव्यक्तिहरू सङ्कलन गरी तिनको अध्ययन गरेर मात्र त्रुटिहरूको पहिचान गर्ने तथा छानविन गर्ने गरिन्छ र त्यसैका आधारमा त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ । यस क्रममा प्राप्त त्रुटिहरूको प्रकृति हेरेर मात्र तिनको कोटि वा उपकोटि छुट्याउने कार्य गरिन्छ । यसरी कुनै खास पक्षमा सिकारूहरूले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भनी पत्ता लगाउनका लागि पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति उपयोगी हुने देखिन्छ भने कुनै खास अभिव्यक्तिमा गर्ने त्रुटिहरूका बारेमा पहिचान गर्नका लागि पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति उपयोगी हुने देखिन्छ । तसर्थ यी दुवै पद्धति त्रुटिविश्लेषण प्रक्रियामा महत्वपूर्ण तथा उपयोगी देखिन्छ ।

२.३.२ त्रुटिको वर्गीकरण

हाम्रो देश नेपाल एक बहुभाषिक राष्ट्र भएकाले यहाँ विभिन्न भाषाभाषीका मानिसहरू प्रशस्तै पाइन्छन् । यसरी नेपालमा धेरै भाषाहरू बोलिने भएको हुँदा सबै शिक्षार्थीहरूले एकै प्रकारका त्रुटि गर्दछन् भन्न सकिदैन अर्थात् त्रुटिमा विविधता पाइन्छ । यही विविधतालाई ध्यानमा राखी विभिन्न विद्वानहरूले त्रुटिको वर्गीकरण विभिन्न तरिकाले विभिन्न वर्गमा आधारित भई गरेका छन् । जसलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

२.३.२.१ विकासशीलताका आधारमा

विकासशीलताका आधारमा त्रुटिलाई अव्यवस्थित त्रुटि, व्यवस्थित त्रुटि र उत्तरव्यवस्थित त्रुटि गरी तीन वर्गमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) अव्यवस्थित त्रुटि : कुनै पनि विद्यार्थीले भाषा सिकाइ गर्ने क्रममा गर्ने प्रारम्भिक त्रुटिलाई अव्यवस्थित त्रुटि वा अनियमित त्रुटि भनिन्छ । यस किसिमको त्रुटिलाई सिकारूले पुनरावृत्ति नगरी बेग्लै-बेग्लै ढङ्गले प्रयोग गरेको हुन्छ । अर्थात् एकपटक एक खाले र अर्को पटक अर्को खाले त्रुटि गर्दछन् । त्यसैले यसलाई अव्यवस्थित त्रुटि भनिएको हो ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि : एउटै व्यक्तिले धेरै ठाउँमा एकै खाले त्रुटि गर्नु भन्ने त्यस्तो त्रुटिलाई नियमित वा व्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । सचेत हुँदाहुँदै पनि विद्यार्थीले सुधार्न नसक्ने त्रुटिलाई यस अन्तर्गत राखिन्छ । भाषिक ज्ञानको अभाव, गलत सामान्यीकरण तथा भ्रामक व्युत्पत्तिका कारण यस्ता त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरू हटाउनका लागि सिकारू स्वयम्ले ध्यानपूर्वक सचेत भएर आधिकारिक पुस्तकहरू पढ्ने तथा शिक्षकले शिक्षण सिकाइका क्रममा विशेष ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ ।

ग) उत्तर व्यवस्थित त्रुटि : भाषिक नियमको पर्याप्त मात्रामा ज्ञान हुँदा हुँदै पनि शिक्षार्थीको असावधानीका कारण हुने त्रुटिहरूलाई उत्तरव्यवस्थित त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि भाषिक प्रयोगको रङ्काइ वा चिप्लाईबाट हुने गर्दछ । कतै-कतै वा ज्यादै कम मात्रामा देखिने यस्ता त्रुटिहरू कतै भन्ने त्रुटि विहिन अवस्थामै हुन्छन् । अतः शिक्षार्थीको सावधानीबाट यस्तो त्रुटिको निराकरण गर्न सकिन्छ ।

२.३.२.२ भाषा कोटिका आधारमा

भाषाकोटिका आधारमा पनि त्रुटिलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गर्न सकिन्छ :

- क) उच्चारणगत त्रुटि : कुनै पद, रूप, वर्ण पदावली, वाक्यांश र वाक्यको उच्चारण गर्दा हुने त्रुटिलाई उच्चारणगत त्रुटि भनिन्छ ।
- ख) वर्णविन्यासगत त्रुटि : लेखाइका क्रममा वर्ण विन्यासमा हुने त्रुटिलाई वर्णविन्यासगत त्रुटि भनिन्छ ।
- ग) शैलीगत त्रुटि : अनुपयुक्त वा असान्दर्भिक शैलीको प्रयोग गर्दा हुने त्रुटिलाई शैलीगत त्रुटि भनिन्छ ।
- घ) शब्दभण्डारगत त्रुटि : शब्द निर्माण र प्रयोगका क्रममा हुने त्रुटिलाई शब्दभण्डारगत त्रुटि भनिन्छ ।
- ङ) व्याकरणगत त्रुटि : रूपरचना, वाक्यरचना वा वाक्यान्तरणका क्रममा गर्ने त्रुटिहरूलाई व्याकरणगत त्रुटि भनिन्छ ।

२.३.२.३ स्रोतका आधारमा

स्रोतका आधारमा त्रुटिलाई भाषान्तरिक र अन्तरभाषिक त्रुटि गरी दुई भागमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

- क) भाषान्तरिक त्रुटि : कुनै भाषालाई मातृभाषाका रूपमा बोल्ने शिक्षार्थीले अर्को भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै धिमालभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा बोल्दा गर्ने त्रुटिहरू यस कोटिमा पर्दछन् ।
- ख) भाषान्तरिकत्रुटि : मातृभाषा आर्जन वा प्रयोगका क्रममा गरिने त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ ।

२.३.२.४ गम्भीरताका आधारमा

गम्भीरताका आधारमा त्रुटिलाई अर्थघातक र अर्थअघातक गरी दुई प्रकारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

क) अर्थघातक : त्रुटि हुँदा अर्थ नबुझिने खालका त्रुटि बढी गम्भीर प्रकृतिका हुन्छन् । त्यस्ता त्रुटिलाई अर्थबाधक/घातक त्रुटि भनिन्छ । व्याकरणात्मक त्रुटि र शब्दभण्डारगत त्रुटि यस अन्तर्गत पर्दछन् ।

जस्तै : रक्सीले मातेर हिँडिरहेको पुलिसले मान्छेलाई पक्रियो ।

खचाखच दर्शकले भरिएको कार्यक्रममा उनी आइपुगिन् ।

ख) अर्थअघातक/अर्थअबाधक : विद्यार्थीले प्रयोग गरेको भाषिक त्रुटिपूर्ण वर्ण, शब्द, पद, पदावली, वाक्य वा सङ्कुचनबाट पनि भाषिक सम्प्रेषणमा बाधा उत्पन्न हुँदैन भने त्यस्ता त्रुटिलाई अर्थअघातक त्रुटि भनिन्छ । जस्तै :

पानी → पानि, उनीहरू, उनेरू तर यस्ता त्रुटिहरू पनि क्षम्य भने हुँदैनन् ।

भाषा सिकाइका सन्दर्भमा शिक्षार्थीले गरेको त्रुटिहरूलाई सहज, स्वभाविक र सफलताका प्रतीकका रूपमा लिने गरिन्छ । तसर्थ शिक्षार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । यसरी उनीहरूले गरेका त्रुटिहरूको निराकरण गर्नका लागि त्रुटिको वर्गीकरण, व्याख्या तथा विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । यसको अलवा पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति र पश्च निर्धारित कोटि पद्धतिको प्रयोग गरी शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको वर्गीकरण र व्याख्या गरी निदानात्मक शिक्षण गर्नका निमित्त त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया महत्वपूर्ण र उपयोगी सिद्ध हुने देखिन्छ ।

भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूको विश्लेषणलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ । यो प्रायोगिक भाषा विज्ञानको एउटा क्षेत्रका रूपमा मूलतः सन् १९७० को दशक पश्चात् बढी चर्चामा आएको विषय हो । त्रुटिविश्लेषण मुख्य गरी दोस्रो भाषा वा अन्य भाषा सिकाइमा हुने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषणमा केन्द्रित रहेता पनि पहिलो भाषा सिकाइ वा मानक भाषा सिकाइका क्रममा हुने समस्याहरू निराकरणका लागि मार्ग पहिल्याउन समेत सहयोगी हुने भएकाले यसको सैद्धान्तिक र प्रायोगिक दुवै रूपमा महत्व रहेको देखिन्छ । त्रुटिविश्लेषण दोस्रो भाषा शिक्षणको अभिन्न अङ्ग भएकाले यसको प्रायोगिक महत्व अधिक रहेको मान्न सकिन्छ ।

भाषा सिकाइमा देखिएका त्रुटिहरू विश्लेषण गर्दा सर्वप्रथम त्रुटिहरूको पहिचान गर्ने, त्यसपछि तिनीहरूको वर्गीकरण र आवश्यक वर्णन व्याख्या गरेर निष्कर्ष निकाल्ने प्रक्रिया अपनाउने गरिन्छ । त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्दा विकासशीलताका आधारमा, भ्रमषाकोटिका

आधारमा, स्रोतका आधारमा, गम्भीरताका आधारमा, व्यापकताका आधारमा, स्वरूपका आधारमा र औचित्यका आधारमा वर्गीकरण गरेर हेर्न सकिन्छ। उपर्युक्त आधारहरू त्रुटिविश्लेषणका सामान्य आधारहरू हुन्। कतिपय अवस्थामा यी बाहेक अन्य आधारमा समेत त्रुटिहरूको वर्गीकरण गर्ने गरेको पाइन्छ।

शिक्षार्थीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा विविध त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन्। नेपाली वाक्यगठनमा पदसङ्गतिगत त्रुटिहरू हुने गर्दछन्। पदसङ्गति अन्तर्गत वाक्यमा कर्ता र क्रियापदबीच हुने सङ्गति र विशेष्य र विशेषणबीच हुने सङ्गति नेपाली भाषामा बढी महत्वपूर्ण हुन्छन्। यी व्यवस्थामा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा असर पार्ने व्याकरणात्मक कोटिहरू क्रमशः लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल र पक्ष रहेका छन्। नेपाली भाषामा लिङ्गीय भेदकर्ता र क्रियापद दुवैमा पाइन्छ भने एकवचन र बहुवचन गरी दुईओटा वचनको व्यवस्था छ। कथन सन्दर्भमा सहभागीका आधारमा प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीनओटा पुरुष रहन्छन् भने सोही आधारमा सङ्गति व्यवस्था पनि रहेको हुन्छ। त्यसैगरी अनादर, मध्यम आदर, विशेष आदर, उच्चत आदर र उच्चतम आदर गरी आदरका ६ ओटा तहहरू रहेका छन्। उच्चतम आदर गणतान्त्रिक नेपालमा प्रयोग नहुने अवस्था देखिन्छ भने अन्य आदरका तहअनुसार आफ्नै खाले पदसङ्गति व्यवस्था गरी तीनओटा कालको व्यवस्था छ। तिनीहरूमध्ये भुतकालका सामान्य, पूर्ण, अपूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त गरी पाँच पक्ष रहेका छन् भने वर्तमानकाल र भविष्यत् कालका सामान्य, पूर्ण र अपूर्ण गरी तीन/तीन ओटा पक्ष रहेका छन्। काल र पक्षका सन्दर्भमा पनि वाक्यमा प्रयुक्त पदहरूका बीचमा सङ्गति हुनु आवश्यक हुन्छ। विशेषतः कर्ता र क्रियापदका बीचमा बेमेल हुँदा त्रुटि हुन्छ भने अंशतः अन्य पदमा पनि बेमेल भई त्रुटि हुन जान्छ।

उपर्युक्त लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल र पक्षगत प्रयोग व्यवस्था अनुसारका पदसङ्गतिमा असङ्गति वा बेमेल भएका अवस्थामा नेपाली वाक्यगठनमा पदसङ्गतिगत त्रुटिहरू देखिने गर्दछन्। यो अध्ययन धिमालभाषी विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ। नेपाली भाषा र धिमाल भाषामा रहेका वाक्यगठनगत, पदसङ्गतिगत व्यवस्थामा भिन्नता रहेकाले धिमालभाषी विद्यार्थीले स्तरीय नेपाली सिक्दा निश्चित रूपमा केही त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन्।

अध्याय तीन

अध्ययनको विधि तथा प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा

क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन विधिमा आधारित यस शोध कार्यमा मोरङ जिल्लाका ग्रामीण तथा सहरी, सरकारी तथा निजी विद्यालय गरी कक्षा ९ मा अध्ययनरत ६० वटा विद्यालयका १२/१२ जना धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिई वर्णनात्मक, विश्लेषणात्मक, खोज अनुसन्धानात्मक छलफल, अनुवाद आदि आधारबाट अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ। साथै नमुना प्रश्नपत्र तयार पारी सीमाङ्कन गरिएका प्रत्येक विद्यालयमा लिखित, मौखिक तथा विषयगत र वस्तुगत चारै प्रकारका प्रश्नहरू तयार गरी छलफल, नमुना छनोट, सामग्री निर्माण, सामग्री सङ्कलन, परीक्षण तथा विश्लेषण गरिएको छ।

३.२ अध्ययनको जनसङ्ख्या तथा नमुना छनोट

प्रस्तुत अध्ययन पूर्ण रूपमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलन प्रक्रियामा आधारित रहेको छ। यस अध्ययनका लागि आवश्यक जनसङ्ख्या सङ्कलन गर्न नमुनाका रूपमा मोरङ जिल्लाका उर्लावारी गा.वि.स. मा पर्ने श्री सुनपकुवा उ.मा.वि., गणेश मेमोरियल, श्री राधिका उ.मा.वि., पथरी गा.वि.स. मा पर्ने श्री अन्नपूर्ण उ.मा.वि., श्री पञ्चायत उ.मा.वि. र हसन्दह गा.वि.स. मा पर्ने श्री अमरसिंह उ.मा.वि. गरी जम्मा ४ वटा सरकारी र २ वटा निजी विद्यालयका कक्षा ९ मा अध्ययनरत ७२ जना धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ।

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलनका सामग्रीहरू

क्षेत्रीय अध्ययन विधिको प्रयोग गरी यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर सम्बन्धी वाक्यगठनलाई आधारको रूपमा लिइएको छ। जसको निम्ति लिखित मौखिक परीक्षाका साथै वस्तुगत प्रश्न, विषयगत प्रश्न, अनुवाद तथा स्वतन्त्र लेखन गरी जम्मा चार प्रकारका छुट्टा-छुट्टै प्रश्नावली तयार पारिएको छ। वस्तुगत प्रश्नमा लिङ्ग, वचन र पुरुष सम्बन्धी ५/५ वटा र आदर सम्बन्धी ५ वटा प्रश्न तयार गरिएको छ।

अनुवादमा लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर सम्बन्धी ५/५ वटै वाक्य पर्ने गरी धिमालभाषाबाट नेपाली भाषामा अनुवाद गर्न लगाइयो । त्यसैगरी स्वतन्त्र लेखनका लागि “हाम्रो विद्यालय” र “ग्रामीण विकासमा मेरो भूमिका” शीर्षकमा २०० शब्दमा नघटाई निबन्ध लेख्न लगाइयो । यसरी लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरमा आधारित भई पश्नपत्र निर्माण गरी परीक्षा सञ्चालन गरियो र विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको पहिचान गरियो । यसरी परीक्षणका लागि सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूलाई ती सामग्री प्रयोगगरी त्रुटिहरू पत्ता लगाउन लगाइयो र त्यसका आधारमा त्रुटिको मात्रा के कति छ र कस्ता कस्ता वर्गका विद्यार्थीहरूबाट त्रुटिहरू अधिक र कम भएका छन् भन्ने लेखाजोखा गरी परीक्षण गरियो । प्रस्तुत सामग्रीको सङ्कलन निम्नानुसार गरिएको छ ।

- क) प्रस्तुत शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलनका लागि चार प्रकारका प्रश्नहरू वस्तुगत, विषयगत, स्वतन्त्रलेखन र मौखिकलाई नै अध्ययनको मूल सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।
- ख) नमुना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरूले सोधिएका प्रश्नको उत्तर दिँदा वाक्यगठन सम्बन्धी कुन कुन पक्षमा त्रुटि गरेका छन् भनी परीक्षण गरिएको छ ।
- ग) परीक्षामा विद्यार्थीहरूलाई वस्तुगत बन्नका लागि बहुवैकल्पिक प्रश्नमा, सही उत्तरका लागि (✓) चिन्ह र गलत उत्तरमा (x) चिन्ह र लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर सम्बन्धी प्रश्नमा भने प्रश्नमा नै उचित निर्देशन दिइएको छ । त्यसैगरी छोटो तथा लामो उत्तरात्मक वा विषयगत प्रश्नमा प्रश्नको ठीक तल (→) चिन्हले सङ्केत गरिएको छ । जहाँबाट विद्यार्थीहरूलाई उत्तर लेख्न निर्देशन गरिएको छ ।
- घ) सामग्री सङ्कलनका क्रममा वाक्यगठनको सैद्धान्तिक अध्ययनका लागि विभिन्न पुस्तक र शोधहरूको अध्ययनलाई पनि द्वितीय सामग्री सङ्कलनको आधार मानिएको छ । प्रकाशित पुस्तकहरू, समाचारपत्र, जर्नलहरू, अध्ययन प्रतिवेदन, अप्रकाशित आलेख, व्यक्तिगत आलेखहरू र अनुसन्धान तथा अनुसन्धानसारहरूबाट समेत सामग्री सङ्कलन गरिएका छन् ।

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

प्रस्तुत अध्ययन पूर्ण रूपमा क्षेत्रीय सामग्री सङ्कलनमा प्रक्रियामा आधारित रहेको छ । जसका लागि निम्नानुसारको प्रक्रिया अपनाइएको छ ।

- क) नमुना छनोट
- ख) सामग्री निर्माण
- ग) सामग्री सङ्कलन
- घ) परीक्षण
- ङ) विश्लेषण

- क) नमुना छनोट : नमुनाका रूपमा मोरङ् जिल्लाका उर्लाबारी गा.वि.स. मा पर्ने श्री सुनपकुवा उ.मा.वि., गणेश मेमोरियल, श्री राधिका उ.मा.वि., पथरी गा.वि.स. मा पर्ने श्री अन्नपूर्ण उ.मा.वि., श्री पञ्चायत उ.मा.वि. र हसन्दह गा.वि.स. मा पर्ने श्री अमरसिंह उ.मा.वि. गरी जम्मा ४ वटा सरकारी र २ वटा निजी विद्यालयका कक्षा ९ मा अध्ययनरत ७२ जना धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।
- ख) सामग्री निर्माण : प्रस्तुत शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलनका लागि चार प्रकारका प्रश्नहरू वस्तुगत, विषयगत, स्वतन्त्रलेखन र मौखिकलाई नै अध्ययनको मूल सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।
- ग) सामग्री सङ्कलन : यस शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर सम्बन्धी वाक्यगठनलाई आधारको रूपमा लिइएको छ । जसको निम्ति लिखित मौखिक परीक्षाका साथै वस्तुगत प्रश्न, विषयगत प्रश्न, अनुवाद तथा स्वतन्त्र लेखन गरी जम्मा चार प्रकारका छुट्टा-छुट्टै प्रश्नावली तयार पारिएको छ । वस्तुगत प्रश्नमा लिङ्ग, वचन र पुरूष सम्बन्धी ५/५ वटा र आदर सम्बन्धी ५ वटा प्रश्न तयार गरिएको छ । अनुवादमा लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर सम्बन्धी ५/५ वटै वाक्य पर्ने गरी धिमालभाषाबाट नेपाली भाषामा अनुवाद गर्न लगाइयो । त्यसैगरी स्वतन्त्र लेखनका लागि “हाम्रो विद्यालय” र “ग्रामीण विकासमा मेरो भूमिका” शीर्षकमा २०० शब्दमा नघटाई निबन्ध

लेखन लगाइयो । यसरी लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरमा आधारित भई पश्नपत्र निर्माण गरी परीक्षा सञ्चालन गरियो र विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको पहिचान गरियो । यसरी परीक्षणका लागि सामग्री सङ्कलन गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूलाई ती सामग्री प्रयोगगरी त्रुटिहरू पत्ता लगाउन लगाइयो र त्यसका आधारमा त्रुटिको मात्रा के कति छ र कस्ता कस्ता वर्गका विद्यार्थीहरूबाट त्रुटिहरू अधिक र न्यून भएका छन् भन्ने लेखाजोखा गरी परीक्षण गरियो ।

घ) परीक्षण : प्रस्तुत शोधकार्य गर्नका लागि सामग्रीहरूको सङ्कलन गरिसकेपछि विद्यार्थीहरूलाई सामग्रीहरू प्रयोग गरेर त्रुटिहरू पत्ता लगाई त्रुटिको आधारमा त्यसको मात्रा के कति छ र कस्ता वर्गका विद्यार्थीहरूबाट त्रुटिहरू अधिक र न्यून भएका छन् भन्ने लेखाजोखा गरी परीक्षण गरिन्छ ।

ड) विश्लेषण : प्रस्तुत शोधकार्य गर्नका लागि सङ्कलित सामग्रीहरूको निम्नानुसारले व्याख्या तथा विश्लेषण गरिएको छ ।

अ) यस शोधपत्रमा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले अभिव्यक्तिमा गरेका त्रुटिहरूलाई लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरका आधारमा विभाजन गरी उदाहरण स्वरूप प्रस्तुत गरिएको छ ।

आ) धिमालभाषी विद्यार्थीहरूको अभिव्यक्तिमा देखिएका त्रुटिहरू लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर मध्ये कुनमा बढी त्रुटि गर्दछन्, त्यसको अध्ययन विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधको तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण गर्नको लागि सङ्कलित तथ्याङ्कहरूलाई उद्देश्यानुरूप विभिन्न कोणबाट विश्लेषण गर्न तथ्याङ्कको स्वरूप तथा प्रकृतिअनुसार भाषिक त्रुटि पहिचान गर्न लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरका आधारमा प्रश्नावली तयार गरी प्राप्त परिणामको आधारमा सूचीकृत रूपमा तालिकीकरणबाट तथ्याङ्कशास्त्रीय विधिद्वारा प्रतिशत, औसत, अनुपात आदिमा राखी परिमाणात्मक तथ्याङ्कहरूलाई गुणात्मक रूपमा परिवर्तन गरी व्याख्या, विश्लेषण र विवेचना समेत गरिएको छ ।

अध्याय चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ व्याख्या

धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्ने क्रममा विभिन्न त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। प्रस्तुत अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य मोरङ जिल्लाका उर्लाबारी, पथरी र हसन्दह गा.वि.स. का जम्मा गरी ६ वटा विद्यालयका कक्षा-९ मा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने रहेको छ। उक्त उद्देश्य पूरा गर्नका लागि तयार गरिएका चार किसिमका प्रश्नावलीबाट प्राप्त त्रुटिहरूलाई लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदर गरी चार किसिममा छुट्याएर व्याख्या तथा विश्लेषण गर्दा निम्न अनुसारका परिणामहरू रहेको पाइन्छ।

४.१.१ लिङ्गगत त्रुटि

सामुदायिक तथा आवासीय विद्यालयमा कक्षा नौ मा अध्ययनरत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा निम्नानुसारका त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ।

१. हरिको एउटा सानो बहिनी थियो।
२. हाम्रो आमा भात पकाउँछ।
३. मेरा दिदी बजार जाँदैछ।
४. गाईले घाँस खाई।
५. हामीलाई शिक्षिकाले पढाउँछ।
६. बाखा साँढै कराउँछे।

माथि प्रस्तुत गरिएका स्त्रीलिङ्गी वाक्यहरूलाई हेर्दा प्रस्तुत वाक्यहरूमा स्त्रीलिङ्गी क्रियापदहरू क्रमशः थिई, थिइन, पकाउनुहुन्छ, जाँदैहुन्छ, खायो, कराउँछ, जस्ता क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्नेमा थिई, पकाउँछ, जाँदैछ, खाई, पढाउँछ र कराउँछे शब्दको प्रयोगबाट वाक्यलाई त्रुटि गरेका छन्। विशेष्य बहिनीका साथमा स्त्रीलिङ्गी (इकारान्त) विशेषण सानी

प्रयोग गर्नु पर्नेमा पुलिङ्गी (ओकारान्त) विशेषण सानो प्रयोग गरेकाले विशेषण सम्बन्धी त्रुटि भएको छ । त्यसैले प्रस्तुत वाक्य २, ३ र ६ मा प्रयोग भएको भेदकलाई हेर्दा पनि क्रमशः हामी, मेरी र बाख्री वा स्त्रीलिङ्गी (इकारान्त) प्रयोग गर्नुपर्नेमा पुलिङ्गी (ओकारान्त) भेदक हाम्रो, मेरो र बाख्रो प्रयोग गरेर भेदक सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनगर्दा देखा परेका लिङ्गगत त्रुटिहरूमा स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग तथा स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका साथमा पुलिङ्गी भेदकको प्रयोग गरेको पाइएको छ । वस्तुगत प्रश्नमा समावेश गरिएका ३ वटा अमानवीय स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पनि अधिकांश विद्यार्थीहरूले मानवीय स्त्रीलिङ्गी क्रियापदमा चिन्ह लगाएको पाइएको छ । यसरी विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनबाट मात्र यस्ता किसिमका त्रुटि हुन् भनेर स्पष्टसँग भन्न सक्ने स्थिति देखिदैन । प्रस्तुत धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गरेका लिङ्गगत प्रकृतिका त्रुटिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषागत व्यवधानबाट उत्पन्न भएका हुन् भन्ने कुरा अध्ययन विश्लेषणका क्रममा अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यस्तै धिमालभाषाको वाक्यगठनमा लैङ्गिक विभेद क्रियापदको प्रयोग नहुने स्थितिले पनि यस्तो त्रुटि भएको हुन सक्छ । यसरी विश्लेषणमा देखिएका त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका त्रुटिहरूका प्रवृत्तिसँग मिल्दोजुल्दो देखिएका छन् ।

४.१.२ वचनगत त्रुटि :

वचन सामान्यतया सङ्ख्यासँग सम्बन्धित वाक्यगठनको एक महत्वपूर्ण पक्ष हो । धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा वचनगत प्रयोगमा अधिकांश त्रुटि गरेको पाइएको छ । वचनगत त्रुटिहरू पनि एकै किसिमका नभई विविध पक्षसँग सम्बन्धित रहेका छन् । वचनगत प्रयोगमा गरेका त्रुटिहरूलाई कर्ता र क्रियापद, विशेष्य र विशेषण अनि भेदक र भेद्यसँग सम्बन्धित गरी तीन पक्षमा छुट्याएर हेर्दा निम्नानुसारका त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ ।

४.१.२.१ कर्ता र क्रियापद सम्बन्धी त्रुटि

धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले कर्ता र क्रियापद सम्बन्धी वचनगत त्रुटिहरू प्रशस्त मात्रामा गरेको पाइएको छ । उनीहरूले वाक्यगठनगर्दा जुन वचनको कर्ता छ, त्यही वचनको क्रियापद प्रयोग गर्नु पर्नेमा त्यसो नगरी बहुवचन कर्ताका साथमा एकवचन

क्रियापदको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ । प्रायः एकवचन कर्ताका साथमा चाहिँ एकवचनको क्रियापद नै प्रयोग भएको पाइएको छ । उनीहरूले गरेका त्रुटिपूर्ण वाक्यहरूका केही नमुना तल प्रस्तुत गरिएको छ :

- क) बहिनीहरू खोलामा माछा मार्न जान्छ ।
- ख) हामीहरू विद्यालय जाने गर्छ ।
- ख) काकीहरू भात पकाउछ ।

प्रस्तुत वाक्य क, ख र ग मा बहुवचनकर्ता बहिनीहरू, हामीहरू र काकीहरूका साथमा बहुवचन क्रियापद क्रमशः जान्छन्, गर्छौं र पकाउनुहुन्छ प्रयोग गर्नुपर्नेमा एकवचन क्रियापद जान्छ, गर्छ र पकाउँछको प्रयोगले वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण देखिएका छन् ।

माथि उल्लिखित त्रुटिका प्रकृतिलाई विश्लेषण गर्दा उक्त त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट मात्र नभई भाषेत्तर पक्ष तथा अन्य कुनै कारणले गर्दा उत्पन्न भएका हुन सक्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । जुन त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान नगरिएका प्रकृतिका भेटिएका छन् । तर यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू विद्यार्थीले कमै मात्रामा गरेको पाइएको छ ।

४.१.२.२ विशेष्य र विशेषण सम्बन्धी त्रुटि

अधिकांश धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा वचनगत प्रयोगमा विशेष्य र विशेषणसँग सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइएको छ । उनीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा विशेषण सम्बन्धी पनि त्रुटि गरेको पाइएको छ । जुन वचनको विशेषणको प्रयोग गर्नुपर्ने हो सो नगरी बहुवचन विशेष्यका साथमा एकवचन ओकारान्त/इकारान्त विशेषण प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ । धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले विशेष्य र विशेषण सम्बन्धी वाक्यगठनमा गरेका त्रुटिका केही नमुनाहरूलाई उदाहरण स्वरूप निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

- क) उमेशको काकाकाकी बाठो छन् ।
- ख) उनीहरू गोरो छिन् ।
- ग) मिठोमिठो खानेकुराहरू खान्छौं ।
- घ) राम्रोसाम्रा गीतहरू गाउँछौं ।

उपर्युक्त नमुनालाई हेर्दा वाक्य क र ख मा बहुवचन विशेष्य काकाकाकी र उनीहरूका साथमा बहुवचन ओकारान्त विशेषण बाठा, गोरा प्रयोग हुनु पर्नेमा त्यसो नभई ओकारान्त विशेषण बाठो र गोरको प्रयोगले वाक्यहरूमा वचनगत त्रुटि भएको पाइएको छ। त्यसैगरी वाक्य ग र घ मा बहुवचन विशेष्य खानेकुराहरू र गीतहरूका साथमा बहुवचन आकारान्त विशेषण मिठा-मिठा र राम्रो-राम्रो प्रयोग हुनुपर्नेमा एकवचन ओकारान्त विशेषण मिठो-मिठो र राम्रो-राम्रो प्रयोग गरेर वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण देखिएका छन्। उपर्युक्त विशेषणलाई हेर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूको व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका त्रुटिहरूको प्रकृतिसँग मिल्दाजुल्दा देखिएका छन्। यसरी उपर्युक्त प्रकृतिका त्रुटिलाई हेर्दा उक्त त्रुटिहरू मातृभाषाको प्रभावले नै उत्पन्न भएका हुन् भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ।

४.१.२.३ भेदक र भेद्यसम्बन्धी त्रुटि

धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा बहुवचन प्रयोगमा भेदक र भेद्यसम्बन्धी अधिकांश त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ। नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा भेद्य जुन वचनको छ, भेदक पनि सोही वचनको प्रयोग गर्नुपर्नेमा बहुवचन भेद्यका साथमा एकवचन (ओकारान्त/इकारान्त) भेदकको प्रयोग गरेर धेरै मात्रामा त्रुटि गरेको पाइएको छ। धिमालभाषी विद्यार्थीले वाक्यगठन गर्दा वचनगत प्रयोगमा गरेका भेदक र भेद्यसम्बन्धी त्रुटिका केही नमुनाहरू निम्नानुसार छन् :

- क) मेरो भाइहरू आउनु हुन्छ।
- ख) उसको छोरीहरू आउछन्।
- ग) मेरो काकाहरू दुईजना हुनुन्छ।
- घ) उसको दिदीभिनाजुहरू बूढो छ।

माथि उल्लेख गरिएका नमुनालाई हेर्दा क, ख, ग र घ मा बहुवचन भेद्य भाइहरू, छोरीहरू, काकाहरू, दिदीभिनाजुहरूका साथमा बहुवचन आकारान्त भेदक मेरा, उसका, मेरा, मेरा, उसका गर्नुपर्नेमा एकवचन इकारान्त तथा ओकारान्त भेदक मेरो, उसको, मेरो, उसको प्रयोग गरेकाले वाक्य त्रुटिपूर्ण भएका छन्।

उक्त नमुनाका रूपमा प्रस्तुत गरिएको त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा मातृभाषाको प्रभावबाट नै भएको देखिन्छ। उक्त त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरिएका त्रुटिको प्रकृतिसँग मिल्दाजुल्दा देखिएका छन्।

४.१.३ पुरूषगत त्रुटि

क्रियाका आधारमा कर्ता र क्रियाका बीचमा सम्बन्ध स्थापनागरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदहरूलाई नै पुरूष भनिन्छ। नेपाली भाषामा कर्ता जुन पुरूषमा छ। क्रियापद पनि त्यही पुरूषको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ तर अधिकांश धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा प्रशस्त मात्रामा पुरूषगत त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ। उनीहरूले जुन पुरूषको कर्ता छ, त्यही पुरूषको क्रियापदको प्रयोग गर्नुपर्नेमा प्रथम पुरूष कर्ताका साथमा द्वितीय तथा तृतीय पुरूष क्रियापदको प्रयोग गरेर धेरैजसो त्रुटि गरेको पाइएको छ। धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेको पुरूषगत त्रुटिका केही नमुनाहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

- क) म बजार गए ।
- ख) हामीले कलम माग्यौं ।
- ग) हामीले रामलाई भेट्न सकेन ।
- घ) म वैशाखमा विद्यालय आउँदैन ।

उपर्युक्त त्रुटिका नमुनाहरूलाई हेर्दा वाक्य क र ख मा प्रथम पुरूष म र हामीका साथमा प्रथम पुरूषकै क्रियापद गएँ र माग्यौं प्रयोग गर्नुपर्नेमा त्यसो नगरी द्वितीय पुरूषीय क्रियापद गए र माग्यौ प्रयोग गरेकाले उक्त वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण देखिएका छन्। त्यसैगरी ग र घ मा प्रथम पुरूष कर्ता 'हामी' र 'म' का साथमा सकिन र आउँदैन प्रयोग हुनुपर्नेमा त्यसो नभई तृतीय पुरूषीय क्रियापद क्रमशः सकेन र आउँदैन प्रयोग गरेकाले वाक्यगठन त्रुटिपूर्ण देखिएको छ।

उल्लिखित धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका पुरूषगत त्रुटिलाई हेर्दा प्रायजसो त्रुटिहरू मातृभाषाको प्रभावबाट उत्पन्न भएको देखिए तापनि अधिकांश त्रुटिहरू अभ्यास तथा भाषिक कमजोरीका कारणबाट उत्पन्न भएका छन्। जसलाई निक्यौल गर्न कठिन हुने जटिल प्रकृतिका देखिएका छन्।

४.१.४ आदरगत त्रुटि

धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन अन्तर्गत आदरगत प्रयोगमा धेरैजसो त्रुटि गरेको पाइएको छ । उनीहरूले वाक्यगठन गर्दा कर्ताका ठाउँमा आदरजनित क्रियापदको प्रयोग नगरेको अवस्था पाइएको छ । आदर गर्नुपर्ने ठाउँमा आदर नगरेको, आदरको प्रयोग नगर्नुपर्ने ठाउँमा आदरको प्रयोग गरेको सामान्य आदर गर्नुपर्ने ठाउँमा विशेष आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेको र विशेष आदर गर्नुपर्ने ठाउँमा सामान्य आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी सम्बन्धपद र नामपदका बीच आदरको बेमेल भई वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण हुन गएको देखिन्छ । धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन गर्दा गरेका आदरगत त्रुटिका केही नमुनाहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

- क) आमा बजार जान्छिन् ।
- ख) शिक्षकले राम्रो पढाउँछ ।
- ग) दाजुहरूले पैसा दिन्छन् ।
- घ) काकाले कलम किनेर ल्याउँछ ।
- ङ) दिदीले भिनाजुलाई ढोगिदिन्छ ।

माथि उल्लिखित वाक्यगठनगत त्रुटिका नमुनाहरूलाई हेर्दा वाक्यहरू क, ख, ग, घ र ङ मा रहेका काका र दिदीका साथमा उच्च आदरार्थी क्रियापद जानुहुन्छ, पढाउनुहुन्छ, ल्याउनुहुन्छ र ढोगिदिनुहुन्छ क्रियापद प्रयोग गर्नुपर्नेमा मध्यम तथा सामान्य आदरार्थी क्रियापदहरू क्रमशः जान्छिन्, पढाउँछ, दिन्छन्, ल्याउँछ र ढोगिदिन्छको प्रयोग गरेकाले वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण देखिएका छन् ।

धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका आदरगत त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानका कारणबाट उत्पन्न भएका पाइएका छन् भने कतिपय आफ्नो पारिवारिक तथा सामाजिक प्रभावका कारणबाट पनि उत्पन्न भएका हुनसक्ने अनुमान गरिएको छ । अर्थात् धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका प्रायजसो त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त भएका तथ्यका आधारमा पूर्वानुमान गरेका त्रुटिहरूको प्रकृतिसँग मिल्दाजुल्दा देखिएका छन् भने कतिपय त्रुटिहरू सोभन्दा भिन्न भई फरक प्रकृतिका पनि देखिएका छन् ।

४.१.५ समग्र वाक्यगठनगत त्रुटिको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. १, समग्र वाक्यगठनगत त्रुटिको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

वाक्य गठन पक्ष	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
लिङ्ग	११६०	६००	५६०	४६.६६
वचन	११८०	४८०	७००	५८.३३
पुरूष	७२०	३९५	३२५	४५.१३
आदर	७२०	४१५	३०५	४२.३६

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रस्तुत तथ्यलाई हेर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यगठन अन्तर्गत वचनमा ५८.३३ प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् भने क्रमशः लिङ्गमा ४६.६६ प्रतिशत, पुरूषमा ४५.१३ प्रतिशत र आदरमा ४२.३६ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ। वाक्यगठनगत चार पक्ष लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरमा देखिएका त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले वचनमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि आदरमा गरेका छन्। वाक्यगठनको सरलता र जटिलतालाई दृष्टिगत गर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई वचनगत वाक्यगठनमा सबैभन्दा जटिल भएको पाइएको छ। त्यसपछि दोस्रो स्थितिमा लिङ्ग, तेस्रोमा पुरूष र चौथो स्थितिमा आदर रहेको छ। सबैको तुलनामा आदर कम जटिल देखिएको छ।

४.१.६ लिङ्गका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. २, लिङ्गगत विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

लिङ्गका विभिन्न पक्षहरू	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
कर्ता (मानवीय) क्रिया	३२०	२१०	११०	३४.३७
कर्ता अमानवीय सजीव क्रिया	१२०	५५	६५	५४.१६
विशेष्य र विशेषण	३२०	१८५	१३५	४२.१८
भेदक र भेद्य	३२०	१३५	१८५	५७.८१

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकाको लिङ्गगत विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा भेदक र भेद्यमा सबैभन्दा बढी ५७.८१ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ। अमानवीय

सजीव कर्ता र क्रियापदमा ५४.१६ प्रतिशत, विशेष्य र विशेषणमा ४२.१८ प्रतिशत र कर्ता मानवीय क्रियापदमा सबैभन्दा कम ३४.३७ प्रतिशत त्रुटि भएको देखिएको छ । यो विश्लेषणलाई हेर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले लिङ्गका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूमा भेदक र भेद्य सम्बन्धी त्रुटि धेरै गर्नु मातृभाषाको प्रभावबाट हो भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४.१.७ वचन विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

तालिका नं. ३, वचनका विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूको तथ्याङ्कीय विश्लेषण

वचनका पक्षहरू	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
कर्ता र क्रिया	४००	२६५	१३५	३३.३३
विशेष्य र विशेषण	२८०	१२५	१५५	५५.३५
भेदक र भेद्य	४००	१३५	२६५	६६.२५

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा वचनगत विभिन्न पक्षमा देखिएका त्रुटि प्रतिशतलाई हेर्दा भेदक र भेद्यमा ६६.२५ प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ भने त्यसपछि क्रमशः विशेष्य र विशेषणमा ५५.३५ प्रतिशत र कर्ता र क्रियापदमा ३३.७५ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ । यहाँ सबैभन्दा बढी त्रुटि भेदक र भेद्यमा गरेका छन् भने त्यसको तुलनामा केही कम विशेष्य र विशेषणमा र सबैभन्दा कम त्रुटि कर्ता र क्रियापदमा गरेको पाइन्छ ।

४.१.८ प्रश्नका आधारमा वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको विश्लेषण

प्रस्तुत अध्ययन धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउने उद्देश्यले गरिएको छ । चार किसिमका प्रश्नावली तयार पारेर सामग्री सङ्कलन गर्दा हरेक प्रश्नावलीबाट प्राप्त भएका त्रुटिका तथ्याङ्क पनि फरक पारेको छ । यसरी प्रश्नका आधारमा वाक्यगठनका पक्षमा देखिएका त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार तथ्याङ्कीय व्याख्या तथा विश्लेषणबाट अभि प्रष्ट पार्ने प्रयास गरेको छु ।

४.१.८.१ लिङ्गगत त्रुटि

तालिका नं. ४, लिङ्गगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	४००	२५५	१४५	३३.३३
अनुवाद	२००	१२०	८०	४०
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	२४०	११०	१३०	५४.१६
स्वतन्त्र लेखन	२४०	१००	१४०	५८.३३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

उपर्युक्त तालिकामा देखाइए अनुसार प्रश्नका आधारमा लिङ्गगत त्रुटिको स्थितिलाई हेर्दा स्वतन्त्र लेखनमा ५८.३३ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ भने सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ५४.१६ प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ। त्यसैगरी अनुवाद र वस्तुगत प्रश्नमा क्रमशः ४० प्रतिशत र ३६.२५ प्रतिशत त्रुटि देखिन्छ।

यी सबै विश्लेषणका आधारमा चर्चा गर्दा स्वतन्त्र लेखन सम्बन्धी त्रुटि धेरै मात्रामा विद्यार्थीहरूले गर्नु भनेको नै धिमाल भाषामा लैङ्गिक विभेद नदेखिनु हो भन्ने कुरा पुष्टि हुन्छ।

४.१.८.२ वचनगत त्रुटि

तालिका नं. ५, वचनगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	४००	२४०	१६०	४०
अनुवाद	२००	१०५	९५	४७.५
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	२४०	९५	१४५	६०.४१
स्वतन्त्र लेखन	२४०	८५	१५५	६४.५८

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रश्नका आधारमा वचनगत त्रुटिलाई हेर्दा स्वतन्त्र लेखनमा ६४.५८ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ भने त्यसपछि क्रमशः सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ६०.४१ प्रतिशत, अनुवादमा ४७.५ प्रतिशत र वस्तुगत प्रश्नमा ४० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ। यसरी तथ्यका आधारमा विश्लेषण गर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा वचनगत त्रुटि बढी गरेको पाइन्छ भने पहिचानात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा कमै त्रुटि गरेको पाइन्छ।

४.१.८.३ पुरुषगत त्रुटि

तालिका नं. ६, पुरुषगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	३६०	२५५	१३२	३६.६६
अनुवाद	१२०	४६	७४	६१.६६
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	१२०	५३	६७	५५.८३
स्वतन्त्र लेखन	१२०	६८	५२	४३.३३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित पुरुषगत त्रुटिलाई प्रश्नगत आधारमा हेर्दा अनुवादमा ६१.६६ प्रतिशत त्रुटि देखिएको छ भने त्यसपछि क्रमशः सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा ५५.८३ प्रतिशत, स्वतन्त्र लेखनमा ४३.३३ प्रतिशत र वस्तुगत प्रश्नमा ३६.६६ प्रतिशत त्रुटि भएको देखिन्छ। सबै त्रुटिहरूलाई हेर्दा उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा बढी र स्वतन्त्र उत्पादनात्मक प्रश्नमा कम त्रुटि गरेको देखिन्छ।

यसरी प्रश्नगत आधारमा सम्पूर्ण प्रकृतिका प्रश्न र धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिलाई हेर्दा पहिचानात्मक प्रकृतिका प्रश्नका तुलनामा नियन्त्रित उत्पादनात्मक तथा स्वतन्त्र उत्पादनात्मक प्रकृतिका प्रश्नमा आदरगत त्रुटि बढी गरेको पाइन्छ। यी प्रकृतिका त्रुटिलाई नियाल्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली वाक्यगठनमा मातृभाषाको व्यवधानबाट यस्ता खालका त्रुटिहरू हुने गरेको कुरा तालिकाको विश्लेषणबाट निष्कर्ष दिन सकिन्छ।

४.१.८.४ आदरगत त्रुटि

तालिका नं. ७, आदरगत त्रुटि

प्रश्नको किसिम	प्राप्त प्रतिक्रिया	ठिक	बेठीक	त्रुटि प्रतिशत
वस्तुगत	३६०	२४९	१११	३०.८३
अनुवाद	१२०	३४	८६	७१.६६
सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक	१८०	८८	९२	२६.६६
स्वतन्त्र लेखन	१२०	४४	७६	६३.३३

स्रोत: स्थलगत अध्ययन सर्वेक्षण, २०७०

माथि उल्लिखित तालिकामा प्रस्तुत आदरगत त्रुटिलाई प्रश्नका आधारमा विश्लेषण गर्दा अनुवादमा ७१.६६ प्रतिशत त्रुटि पाइएको छ। धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले गरेका अन्य

आदरगत त्रुटिहरूमा क्रमशः स्वतन्त्रलेखन सम्बन्धी प्रश्नमा ६३.३ प्रतिशत, वस्तुगत प्रश्नमा ३०.८३ प्रतिशत र सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नमा २६.६६ प्रतिशत त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

४.२ विश्लेषण

यस शोधकार्यमा ध्ययनको छलफलका लागि प्राप्त परिणामको आधारमा विश्लेषण गर्दा वाक्यगठनका दृष्टिले नेपाली भाषा र धिमाल भाषाको व्यतिरेकीको पनि अध्ययन गर्न आवश्यक देखिएको छ । जसलाई निम्नानुसार अध्ययन गरिएको छ ।

४.२.१ लिङ्गका आधारमा नेपाली भाषा र धिमाल भाषाको अध्ययन

लिङ्ग मूलतः नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँछ, (अधिकारी, २०६२ : ७५) । पदसङ्गतिको भेदले जति किसिमको अर्थभेद देखिन्छ, त्यसलाई लिङ्ग भनिन्छ (पोखेल, २०५४ : ६५) । नेपाली भाषामा जस्तै धिमालभाषामा पनि लिङ्ग दुई किसिमका हुन्छन् । पुरुष वा भाले जातिको बोध गराउने शब्दलाई पुलिङ्ग भनिन्छ । त्यसैगरी स्त्री वा पोथी जाति बुझाउने शब्दलाई स्त्रीलिङ्ग भनिन्छ ।

४.२.२ कर्ता (मानवीय) र क्रियापद

नेपाली

पुलिङ्गी वाक्य

- क) भाइ सानो छ ।
- ख) हरिको किताब हरायो ।
- ग) बुबाले रातो कपडा किन्नु भयो ।
- घ) केटो हाँस्यो ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

- क) बहिनी सानी छे ।
- ख) गीताको किताब हरायो ।
- ग) आमाले रातो कपडा किन्नु भयो ।
- घ) केटी हाँसी ।

प्रस्तुत नेपाली भाषाका पुलिङ्गी वाक्य क, ख, ग र घ मा पुलिङ्गी कर्ता भाय, हरि, बुबा र केटाका साथमा पुलिङ्गी क्रियापद छ, हरायो, किन्नुभयो, हाँस्यो प्रयोग भएको छ भने स्त्रीलिङ्गी वाक्य क, ख, ग र घ मा स्त्रीलिङ्गी कर्ता बहिनी, गीता, आमा र केटीका साथमा स्त्रीलिङ्गी क्रियापद छे, हरायो, किन्नुभयो र हाँस्यो प्रयोग भएको छ । अतः नेपाली

भाषाको वाक्यगठनमा कर्ता र क्रियापद लिङ्गबाट प्रभावित भएको देखिन्छ । अर्थात् कर्ता क्रियापदका आधारमा लिङ्ग छुट्याउन सकिन्छ ।

धिमाल

पुलिङ्गी वाक्य

- | | |
|--------------------------|---------------------------|
| क) वाजान ओने आतुडका हि । | क) बेजान ओने आतुडका हि । |
| ख) हरिको किताब राम्ही । | ख) गीताको किताब राम्ही । |
| ग) आवा इका कपडा चोलिही । | ग) आमाई इका कपडा चोलिही । |
| घ) वाजान लेड्ही । | घ) बेजान लेड्ही । |

नेपाली भाषामा जस्तै धिमाल भाषामा पनि पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी लिङ्ग दुई प्रकारका रहेका छन् । उपर्युक्त धिमाल पुलिङ्गी कर्ता वाजान, हरि, आवा र वाजानका साथमा पुलिङ्गी क्रिया हि, राम्ही, चोलिही र लेड्ही प्रयोग भएको छ भने स्त्रीलिङ्गी वाक्य क, ख, ग र घ मा स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पनि पुलिङ्गी कर्तामा प्रयोग भएकै क्रियापदहरू क्रमशः हि, राम्ही, चोलिही र लेड्ही प्रयोग भएको पाइन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै धिमाल भाषामा कर्ता र क्रियापद लिङ्गबाट प्रभावित देखिदैन । अर्थात् क्रियापदका आधारमा लिङ्ग छुट्याउन सकिदैन ।

४.२.३ विशेष् र विशेषण

नेपाली

पुलिङ्गी वाक्य

- क) राम गोरो छ ।
 ख) दुःखी भाइ जन्मियो ।
 ग) हरि धेरै मोटो थियो ।
 घ) कमल राम्रो छ ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

- क) सीता गारी छे ।
 ख) दुःखी बहिनी जन्मिई ।
 ग) रमला धेरै मोटी थिई ।
 घ) कमला राम्री छे ।

माथिका पुलिङ्गी वाक्य क, ख, ग र घ मा क्रमशः पुलिङ्गी विशेष् राम, भाइ, हरि र कमलका साथमा पुलिङ्गी विशेषण गोरो, दुःखी, मोटो र राम्रो आएको छ भने स्त्रीलिङ्गी

क, ख, ग र घ मा क्रमशः स्त्रीलिङ्गी विशेष्य सीता, बहिनी, रमला र कमलाका साथमा स्त्रीलिङ्गी विशेषण गोरी, दुःखी, मोटी र राम्नी जस्ता शब्दहरू प्रयोग भएका छन् । यसरी हेर्दा नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा विशेषण र विशेष्यलाई लिङ्गीले प्रभावित पारेको छ ।

धिमाल

पुलिङ्गी वाक्य

क) राम जेका ही ।

ख) दुःखी निन्चाका ओने जन्मिही ।

ग) हरि हेन्जाड तोइका हिगाई ।

घ) कमल रेम्का ही ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) सीता जेका ही ।

ख) दुःख निन्चाका ओने जन्मिही ।

ग) रमला हेन्जाड तोइका हिगाई ।

घ) कमला रेम्का ही

उपर्युक्त धिमाल भाषाका पुलिङ्गी वाक्य क, ख, ग र घ मा क्रमशः पुलिङ्गी विशेष्य राम, ओने, हरि, कमलाका साथमा जेका, दुःख निन्चाका, हेन्जाड र रेम्काका विशेषण शब्दहरू प्रयोगमा आएको देखिन्छ । त्यसैगरी स्त्रीलिङ्गी वाक्य क, ख, ग र घ मा स्त्रीलिङ्गी विशेष्य सीता, ओने, रमला र कमलाका साथमा पुलिङ्गी विशेषण राम, दुःख, निन्चाका, हेन्जाड र रेम्का प्रयोगमा आएका छन् ।

धिमाल भाषाको वाक्यगठनमा आउने विशेष्य र विशेषण पद लिङ्गबाट प्रभावित नभई दुवै लिङ्गमा एकै किसिमको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.२.४ भेदक र भेद्य (मानवीय कर्ता)

नेपाली

पुलिङ्गी वाक्य

क) उसको भाइ आयो ।

ख) मेरो छोरो आउनेछ ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) उसकी बहिनी आई ।

ख) मेरी छोरी छाउनेछिन् ।

नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा पुलिङ्गी वाक्य क र ख मा क्रमशः उसको पुलिङ्गी (ओकारान्त) भेदकका साथमा क्रमशः भाइ र छोरो पुलिङ्गी भेद्यको प्रयोग भएको छ भने स्त्रीलिङ्गी क र ख मा स्त्रीलिङ्गी (इकारान्त) भेदक उसकी र मेरी का साथमा स्त्रीलिङ्गी

भेद्य बहिनी र छोरी प्रयोग भएको छ । यसरी चर्चा गर्दा नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा भेदक र भेद्य दुवैमा लिङ्ग भेद देखिएको छ ।

धिमाल

पुलिङ्गी वाक्य

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) वाको आने लोही ।

क) वाको आने लोही ।

ख) काडको चान् ल्याडदोखे ।

ख) काडको चामिन्दी ल्याडदोखे ।

प्रस्तुत धिमाल भाषाका पुलिङ्गी वाक्य क र ख मा आएका पुलिङ्गी भेदक वाको र काडकोसँग पुलिङ्गी भेद्य ओने र चान् प्रयोग गरिएको छ भने स्त्रीलिङ्गी वाक्य क र ख मा स्त्रीलिङ्गी भेदक वाको र ओनेसँग चामिन्दीर ओने जस्ता भेद्यको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यसरी धिमाल भाषाको वाक्यगठनमा भेद्यलाई आंशिक प्रभाव पारे पनि भेदकलाई लिङ्गले प्रभाव पारेको पाइँदैन ।

४.२.५ कर्ता र क्रियापद (मानवेतर, सजीव)

नेपाली

पुलिङ्गी वाक्य

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) खसी धेरै कराउँछ ।

क) बाख्री धेरै कराउँछ ।

ख) पाडोले खोले खायो ।

ख) पाडीले खोले खायो ।

नेपाली भाषाका वाक्यगठनमा मानवेतर (सजीव) कर्ता स्त्रीलिङ्गी भएमा क्रियापदमा छुट्टै रूपहरू आवश्यक हुँदैनन् (अधिकारी, २०५७ : १९५) ।

माथि उल्लिखित गरिएका नेपाली भाषाका पुलिङ्गी वाक्यहरू क र ख मा अमानवीय (सजीव) कर्ता खसी र पाडोका साथमा पुलिङ्गी क्रियापद कराउँछ र खायो प्रयोग गरिएको छ भने स्त्रीलिङ्गी वाक्यहरू क र ख मा स्त्रीलिङ्गी कर्ता बाख्री र पाडीका साथमा पनि पुलिङ्गी क्रियापद क्रमशः कराउँछ र खायो नै प्रयोग भएको छ । अतः मानवेतर सजीव कर्ताको लिङ्गले क्रियापदमा कुनै पनि विसिमको प्रभाव पारेको देखिँदैन ।

धिमाल

पुलिङ्गी वाक्य

क) मेःशा हेन्जाङ् हिकाइही ।

ख) पाडा आहार चाही ।

स्त्रीलिङ्गी वाक्य

क) मेःशाहेन्जाङ् हिकाइही ।

ख) पाडी आहार चाही ।

धिमाल भाषाका पुलिङ्गी वाक्यहरू क र ख मा अमानवीय पुलिङ्गी सजीव कर्ता मेःशा र पाडाको साथमा हिकाइही र चाही पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यसैगरी स्त्रीलिङ्गी वाक्य क र ख मा मेःशा र पाडी स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पनि पुलिङ्गी क्रियापद चाहीं र हिकाइही नै प्रयोग भएको पाइन्छ ।

यसरी विश्लेषण गर्दा धिमाल भाषाको मानवेत्तर सजीव कर्ताको लिङ्गले क्रियापदमा कुनै किसिमको प्रभाव नपारी एकै खालको प्रयोग भएको पाइन्छ ।

४.२.६ वचनका आधारमा नेपाली भाषा र धिमाल भाषाको वाक्यगठन

एक वा अनेक वुभाउने शब्दको स्वरूपलाई वचन भन्दछन्, (सिग्दाल, २०५०:२५) ।

नामको सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि वचन हो, त्यसैले यसको सम्बन्ध सङ्ख्येय नामसँग रहेको हुन्छ, (अधिकारी, २०६२ :८०) ।

वाक्यमा नामको एक वा अनेक सङ्ख्या अनुसार सबै विकारी (नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया) पदमा देखिने प्रत्यक्ष वा संरचनाको भेदलाई वचन भनिन्छ, (पोखरेल, २०४४ :७७) ।

४.२.७ कर्ता र क्रियापद

नेपाली

एकवचन

क) हरि विद्यालय जान्छ ।

ख) गीता विद्यालय जान्छे ।

ग) भतिजो रोयो ।

घ) भतिजी रोई ।

बहुवचन

क) हरिहरू विद्यालय जान्छन् ।

ख) गीताहरू विद्यालय जान्छन् ।

ग) भतिजाहरू रोए ।

घ) भतिजीहरू रोए ।

माथि उल्लिखित नेपालीका एकवचनका वाक्यहरू क, ख, ग र घ मा कर्ता हरि, गीता, भतिजो र भतिजीमा एकवचन क्रियापद क्रमशः जान्छ, जान्छे, रोयो र रोईको प्रयोग भएको छ भने बहुवचनका वाक्यहरू क, ख, ग र घ मा बहुवचन कर्ता हरिहरू, गीताहरू, भतिजाहरू र भतिजीहरूका साथमा बहुवचन क्रियापद क्रमशः जान्छन्, जान्छन्, रोए र रोए को प्रयोग भएको छ । यसलाई हेर्दा नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभावित पारेको देखिन्छ भने नेपालीमा बहुवचनमा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग कर्ताले क्रियापदमा कुनै किसिमको प्रभाव पार्ने देखिदैन ।

धिमाल

एकवचन	बहुवचन
क) हरि स्कूल हानिखे ।	क) हरिसावालाई स्कूल हानिखे ।
ख) गीता स्कूल हानिखे ।	ख) गीतासावालाई स्कूल हानिखे ।
ग) बदी खार्ही ।	ग) बदीगेलाई खार्ही ।
घ) बदी खार्ही ।	घ) बदीगेलाई खार्ही ।

उपर्युक्त एकवचनका वाक्यहरू क, ख, ग र घ मा एकवचन कर्ता हरि, गीता, बदी र बदीका साथमा एकवचन क्रियापद क्रमशः हानिखे, हानिखे, खार्ही र खार्हीको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यसैगरी बहुवचनका वाक्यहरू क, ख, ग र घ मा बहुवचन कर्ता क्रमशः हरिसावालाई, गीतासावालाई, बदीगेलाई र बदीगेलाईका साथमा एकवचनमा प्रयोग भएका क्रियापदहरू नै क्रमशः हानिखे, हानिखे, खार्ही र खार्ही प्रयोग भएको छ ।

यसरी वचनका आधारमा भएका वाक्यगठनलाई विश्लेषण गर्दा कर्तालाई वचनले प्रभावित पारेको देखिन्छ भने क्रियापदमा वचनले कुनै पनि किसिमको प्रभाव पारेको देखिँदैन।

नेपाली

एकवचन	बहुवचन
क) भाइ राम्रो छ ।	क) भाइहरू राम्रा छन् ।
ख) अम्बक ठूलो छ ।	ख) अम्बकहरू ठूला छन् ।
ग) जेका मिड्काऊ लोही ।	ग) जेका मिड्काऊ लोही ।
घ) ढाका छाती ओढे ।	घ) ढाका छातीगेलाई ओढे ।

माथि उल्लिखित वाक्य क, ख, ग र घ मा देखाइएका उदाहरणहरूबा के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने नेपालीमा विशेषणको रूप विशेष्य पदको वचनअनुसार फरक देखिन्छ। तर धिमालभाषामा नेपाली भाषामा जस्तो फरक नभई एकवचन तथा बहुवचनमा समान किसिमको विशेषण रहेको पाइन्छ।

४.२.८ भेदक र भेद्य

नेपाली

एकवचन

क) उसको भाइ आउँछ।

ख) उसकी बहिनी आउँछे।

ग) मेरो छोरो लाटो छ।

बहुवचन

ख) उसका भाइहरू आउँछन्।

ख) उसका बहिनीहरू आउँछन्।

ग) मेरा छोराहरू लाटा छन्।

माथि उल्लिखित नेपाली एकवचनका वाक्यहरू क, ख र ग मा एकवचन (ओकारान्त/ इकारान्त) भेदक क्रमशः उसको, उसकी र मेरोका साथमा भेद्य भाइ, बहिनी र छोरो प्रयोग भएको छ भने बहुवचनका वाक्यहरू क, ख र ग मा बहुवचनबोधक (आकारान्त) भेदक उसका र मेराका साथमा बहुवचनबोधक भेद्य भाइहरू, बहिनीहरू र छोराहरू प्रयोग भएको छ। यसरी विश्लेषण गर्दा के कुरा देखिन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा भेदक र भेद्यलाई वचनले प्रभाव पारेको छ।

धिमाल

एकवचन

क) वाको ओने लोखे।

ख) वाको ओने लोखे

ग) काङ्को चान् लाटा ही।

बहुवचन

ख) वाको ओनेगेलाई लोखे।

ख) वाको ओनेगेलाई लोखे।

ग) काङ्को चान्गेलाई लाटा ही।

उपर्युक्त धिमालभाषाको एकवचनका वाक्य क, ख र ग मा एकवचन भेदक वाको, वाको र काङ्कोका साथमा ओने, ओने र चान् जस्ता भेद्य प्रयोग भएका छन् भने बहुवचनका वाक्य क, ख र ग मा एकवचनमा नै प्रयोग भएका भेदक वाको, वाको र काङ्कोका साथमा बहुवचनका भेद्य ओनेगेलाई, ओनेगेलाई र चान्गेलाई प्रयोग भएका छन्।

यसरी माथि उल्लिखित धिमाल भाषाका वाक्यगठनका क्रममा आएका भेदकपदलाई वचनले प्रभाव पारेको पाइँदैन भने भेदकपद चाहिँ वचनबाट प्रभावित देखिन्छ ।

४.२.९ पुरुषका आधारमा नेपाली भाषार धिमाल भाषाको वाक्यगठन

कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । यो विशेषत सर्वनामसँग सम्बन्धित हुन्छ । प्रायः वक्ताका सन्दर्भमा आउनेलाई प्रथम पुरुष, कुरा सुन्ने वा श्रोता द्वितीय पुरुष र वक्ता र श्रोताबाहेकको कथ्य विषयवस्तु तृतीय पुरुष गरी पुरुषलाई तीन किसिमबाट वर्गीकरण गर्न सकिन्छ (अधिकारी, २०६२ : ८८) ।

नेपाली

प्रथम पुरुष

क) म विद्यालय जान्छु ।

ख) हामी विद्यालय जान्छौँ ।

द्वितीय पुरुष

क) तँ विद्यालय जान्छस्/जान्छेस् ।

ख) तिमी विद्यालय जान्छौ/जान्छ्यौ ।

ग) तपाईँ विद्यालय जानुहुन्छ ।

तृतीय पुरुष

क) ऊ विद्यालय जान्छ/जान्छे ।

ख) उनी विद्यालय जान्छन्/जान्छिन् ।

ग) उहाँ विद्यालय जानुहुन्छ ।

माथि उल्लिखित नेपाली भाषाका प्रथम पुरुषका वाक्यहरू क र ख मा प्रथम पुरुषीय कर्ता (सर्वनाम) म र हामीका साथमा प्रथम पुरुषीय क्रियापद क्रमशः जान्छु र जान्छौं प्रयोगमा आएका छन् । त्यसैगरी द्वितीय पुरुषका वाक्यहरू क, ख र ग मा द्वितीय पुरुषीय कर्ता तँ, तिमी र तपाईंका साथमा द्वितीय पुरुषका क्रियापदहरू क्रमशः जान्छस्/जान्छेस्, जान्छौ/जान्छौं र जानुहुन्छ प्रयोग गरिएको छ । त्यस्तै तृतीय पुरुषका वाक्यहरू क, ख र ग मा तृतीय पुरुषीय कर्ता क्रमशः ऊ, उनी र उहाँका साथमा तृतीय पुरुषीय क्रियापदहरू क्रमशः जान्छ/जान्छे, जान्छस्/जान्छिन् र जानुहुन्छको प्रयोग गरिएको छ । परिणामतः नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा कर्ता र क्रियापद उच्च (आदरार्थी) लाई पुरुषले प्रभावित पारेको देखिन्छ ।

धिमाल

प्रथम पुरुष

- क) का स्कुल हानिखा ।
- ख) केलाई स्कुल हानिन्हाखे ।

द्वितीय पुरुष

- क) ना स्कुल हानिखेना ।
- ख) ना स्कुल हानिखेना ।
- ग) ना स्कुल हानिखेना ।

तृतीय पुरुष

- क) वा स्कुल हानिखे ।
- ख) वा स्कुल हानिखे ।
- ग) वा स्कुल हानिखे ।

धिमाल भाषाका प्रथम पुरुषका वाक्यहरू क र ख मा प्रथम पुरुषका कर्ता का र केलाई का साथमा प्रथम पुरुषीय क्रियापद क्रमशः हानिन्हाखे प्रयोग भएको छ । द्वितीय पुरुषका वाक्यहरू १, २ र ३ मा द्वितीय पुरुषीय कर्ता 'ना' का साथमा हानिखेनाको प्रयोग

भएको छ । त्यसैगरी तृतीय पुरुषका वाक्यहरू क, ख र ग मा तृतीय पुरुषीय कर्ता 'वा' का साथमा एउटै क्रियापद हानिखे प्रयोग भएको छ ।

यसरी धिमाल भाषाका कर्तालाई पुरुष तथा क्रियापद दुवैले प्रभाव पारेको देखिन्छ । द्वितीय पुरुषमा नेपालीमा प्रयोग हुने तँ, तिमी र तपाईं जस्ता कर्ताका ठाउँमा अङ्ग्रेजी भाषामा 'यु' ले नै सम्बोधन गरेको पाइन्छ । त्यसैगरी तृतीय पुरुषमा पनि ऊ, उनी र उहाँ जस्ता कर्ताका ठाउँमा एउटै 'वा' ले नै सम्बोधन गरेको पाइन्छ ।

४.२.१० आदरका दृष्टिले नेपाली भाषा र धिमाल भाषाको वाक्यगठन

आदरले पनि व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन वा संयुक्त क्रियाद्वारा व्यक्त हुन्छ । आदर मूलतः श्रोता (द्वितीय पुरुष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरुष) मा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि श्रोता सन्दर्भमा आदरार्थी सर्वनामको र अन्य सन्दर्भमा चाहिँ सर्वनामका साथै आदरसूचक नामको प्रयोग हुन सक्छ, (अधिकारी, २०६२ : ९१) । भाषामा आदरतह भाषाभाषीहरूका सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक र उमेरगत तह आदि अनुसार निर्धारण भएको पाइन्छ ।

आदरार्थी	नेपाली			धिमाल		
	प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष	प्रथम पुरुष	द्वितीय पुरुष	तृतीय पुरुष
आदरार्थी	म लेख्नु	तँ लेख्छस् ।	ऊ लेख्छ ।	का लेख्याइका ।	ना लेखिखेना ।	वा लेखिखे ।
मध्यम आदर	म चिठी लेख्नु	तिमी चिठी लेख्छौ ।	तिनी चिठी लेख्छन् ।	का चिठी लेख्याइका ।	ना लेखिखेना ।	वा चिठी लेखिखे ।
उच्च आदर	म चिठी लेख्नु	तपाईं चिठी लेख्नुहुन्छ ।	उनी चिठी लेख्छन् ।	का चिठी लेख्याइका ।	ना लेखिखेना ।	वा चिठी लेखिखे ।
विशेष आदर	आफू चिठी लेखिन्छ ।	तपाईं चिठी लेख्नुहुन्छ ।	उहाँ चिठी लेख्नुहुन्छ ।	का चिठी लेखिका ।	ना लेखिखेना ।	वा चिठी लेखिखे ।
उच्चतर आदर	आफू चिठी लेखिन्छ ।	यहाँ चिठी लेखिबक्सिन्छ ।	आश्विनबाबु चिठी लेखिबक्सिन्छ ।	का चिठी लेखिका ।	ना चिठी लेखिदुखेना ।	अश्विनबाबु चिठी लेखिदुखेना ।
उच्चतम आदर		हजुर चिठी लेखिबक्सिन्छ ।			ना चिठी लेखिदुखेना ।	

माथिको तालिकाबाट नेपाली र धिमालको आदरगत वाक्यगठनलाई विश्लेषण गर्दा नेपाली र धिमाल दुवै भाषामा प्रथम पुरुषबाट आदर व्यक्त हुँदैन । नेपाली भाषामा जस्तो धिमाल भाषामा भट्ट वाक्यलाई हेर्दा वा सुन्दा नै आदर भेट्टाइँदैन धिमालभाषीले आदरलाई पनि अरू अनादर वा निम्न आदरका शब्दहरूलाई उच्चारण गरेभैं गर्ने खालको अवस्था रहेको पाइन्छ। यहाँ उच्चतर आदरमा मात्र क्रियापदहरूको प्रयोग भएकोमा उच्चतर आदरमा मात्र आएर 'लेखिका' क्रियापद प्रयोग भएको छ । यसैगरी द्वितीय पुरुषमा पनि सबै आदरमा क्रमशः लेखिखेना र लेखिखे क्रियापद प्रयोग भएकोमा उच्चतर आदरमा मात्र लेखिदुखेना क्रियापद प्रयोग भएको पाउनु यसको ज्वलन्त उदाहरण मान्न सकिन्छ । यसरी आदरमा धिमाल भाषामा पुरुषले प्रभाव पारेको कुरा माथिको तालिकाले पनि अझ छर्लङ्ग पार्ने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

लिङ्गका आधारमा नेपाली भाषा र धिमाल भाषाको वाक्यगठनको व्यतिरेकी अध्ययन विश्लेषण गर्दा नेपाली भाषा र धिमाल भाषामा लिङ्गका आधारमा पुरुषको रूपायन द्वितीय र तृतीय पुरुषमा हुन्छ । नेपालीको वर्तमान, भूतर भविष्यत गरी तीनै कालका क्रियापदलाई कर्ताको लिङ्गले प्रभाव पारे पनि धिमाल भाषामा लिङ्गले क्रियापदलाई प्रभाव पारेको देखिँदैन । जस्तै: 'राम बजार गयो' भन्ने नेपाली वाक्यलाई धिमाल भाषाको एकवचनमा राम बाजार हानिही हुन्छ भने नेपाली वाक्यको स्त्रीलिङ्गीकरण गर्दा सीता बजार गई भन्ने वाक्यलाई धिमाल भाषामा सीता बाजार हानिही हुनु यसको उदाहरण हो । नेपालीको अमानवीय सजीव क्रियापदमा कुनै लैङ्गीक विभेद नपाइए जस्तै धिमाल भाषामा पनि त्यस्तो खालको विभेद पाइँदैन । नेपाली भाषाको विशेषण र विशेष्य अनि भेदक र भेद्य दुवै पदमा लिङ्ग विभेद पाइए तापनि धिमाल भाषामा लिङ्गले कुनै असर पारेको पाइँदैन अथवा लिङ्ग भेद देखिँदैन ।

वचनका आधारमा नेपाली र धिमाल भाषाको वाक्यगठनमा व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा नेपालीको कर्ता र क्रियापद दुवैमा वचन भेद स्पष्ट पाइन्छ भने धिमाल भाषाको क्रियापदमा बहुवचन जनाउन पनि एकवचनमा प्रयोग भएको क्रियापदको नै प्रयोग भएको पाइन्छ । जसमा क्रियाको विभेद रहेको पाइँदैन । नेपाली भाषाको विशेषण र भेदकमा वचन भेद देखिन्छ तर धिमाल भाषाको विशेषणपद र भेदकपदमा वचन भेद पाइँदैन तर भेद्य भने वचनबाट प्रभावित देखिन्छ । पुरुषका आधारमा नेपाली र धिमालको वाक्यगठनको

व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा नेपाली भाषाको कर्ता र क्रियापदमा पुरुष भेद देखिन्छ भने धिमाल भाषामा पनि सोही अवस्था नै यथावत रहेको पाइन्छ ।

आदरका दृष्टिले नेपाली र धिमाल भाषाको वाक्यगठनमा व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा नेपालीमा आदरार्थी शब्दको प्रयोग नाम, सर्वनाम, विशेषण, लिङ्ग, क्रियामा हुने गर्दछ भने धिमाल भाषामा सामान्यतया नाम, सर्वनाम, लिङ्ग, विशेषण र क्रियामा हुने गर्दछ । नेपाली र धिमाल दुवै भाषामा चार प्रकारका आदरार्थीको प्रयोग भएको पाइन्छ । यी आदरार्थी शब्द विभिन्न परिवेश, स्तर, वर्ग, दर्जा, भूमिका, औपचारिक शिक्षित र खान्दानी व्यक्तिहरूका आदरमा व्यवहृत हुन्छन् ।

अन्त्यमा यी दुई भाषाअन्तर्गत आदरको प्रयोगमा के कस्ता समानता वा असमानता रहेको छन् भन्ने बारे माथिका उदाहरणले स्पष्ट पार्ने प्रयास गरेको छु । सर्सर्ती हेर्दा दुवै भाषामा रहेका आदरार्थीहरूमा असमानता धेरै देखिन्छ । धिमाल भाषामा आदरार्थी हो भन्ने जनाउन उच्चतर आदरमा पुग्नुपर्ने हुन्छ । नेपालीमा हजुर, आफू, यहाँ, मौसूफ जस्ता आदरको प्रयोग हुन्छ भने धिमालमा त्यसो नभई सबै आदरलाई जनाउनका लागि कर्ताका ठाउँमा 'ना' ले काम गरेको देखिन्छ । यी सबै माथि गरिएका अध्ययन विश्लेषणका आधारमा चर्चा गर्दा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका दृष्टिले यी दुवै भाषाहरूको वाक्यगठनमा प्रशस्त मात्रामा भिन्नताहरू रहेकाले धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले लक्षित भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा अधिकांश त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ ।

अध्याय पाँच

निष्कर्ष, सारांश र प्रयोग

५.१ निष्कर्ष

भाषा सिकाइ कठिन कार्य भएकाले जुनसुकै भाषा पनि एकैपटक र सजिलैसँग सिक्न सिकाउन सम्भव छैन । पहिलो भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूको त भाषिक प्रयोग त्रुटिरहित हुन सक्दैन भने दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूको लिखित अभिव्यक्तिमा विविध त्रुटिहरू पाइनु स्वभाविक नै हो । नि.मा.वि. तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिकिरहेको अवस्थामा उनीहरूले गर्ने त्रुटिहरूका बारेमा जानकारी दिनु आवश्यक देखिन्छ । जसले भाषिक शुद्धताका लागि त्रुटिको निराकरणमा केही राहत पुग्न सक्छ । धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा वाक्यगठनमा गर्ने गरेका अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट उत्पन्न भएका पाइएका छन् । त्यसबाहेक अन्य कतिपय त्रुटिहरू अन्य विविध कारणबाट पनि उत्पन्न भएका छन् । यहाँ सरकारी कामकाजको भाषा, सम्पर्क भाषा तथा विचार विनिमय गर्ने साभ्ना भाषाको लिखित अभिव्यक्तिमा देखिने गरेका त्रुटिहरूलाई समयमा नै निराकरण गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगतर्फ उन्मुख गराउन तल केही सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

- (क) धिमालभाषी विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठन गर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट उत्पन्न भएको पाइएता पनि नेपाली भाषा शिक्षकले व्यतिरेकी अध्ययनको सहारा लिएर सोही अनुसारका अभ्यास विद्यार्थीलाई गराउनाले त्रुटि कम गर्न सकिन्छ ।
- (ख) वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिको निराकरणका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको सट्टा प्रयोगमूलक अभ्यासमा जोड दिनाले त्रुटिलाई कम गराउन सकिन्छ ।
- (ग) शिक्षणका सन्दर्भमा नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षहरूमा बढी जोड दिइनुपर्ने गरी पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- (घ) तालिम प्राप्त शिक्षकहरू नभएको र भएपनि तालिमको प्रभावकारिता त्यति उल्लेखनीय नभएको देखिएकाले नि.मा.वि. का विद्यार्थीहरूलाई भाषिक सीप सिकाउने नभई विषयवस्तु मात्र रटाउने प्रचलन बढी देखिन्छ । यस्तो प्रवृत्तिले गर्दा भाषाको शुद्धताप्रति उचित ध्यान जान नसकेको अवस्थामा सफल भाषा शिक्षणका लागि समय समयमा गोष्ठी, सेमिनारहरू गरी आपसी छलफल र विशेषज्ञको सल्लाहद्वारा समस्या समाधान गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- (ङ) नेपाली भाषाप्रतिको उपेक्षित मानसिकताका कारण पनि नेपाली भाषाको प्रयोगमा त्रुटिहरू देखा परेका छन् । नेपाली भाषालाई जसरी बोले पनि हुन्छ र जसरी लेखे पनि हुन्छ भन्ने धारणालाई मानसटपटलबाट हटाउनु पर्ने देखिन्छ । अतः नेपाली भाषाको उत्थानमा भाषाप्रति सबैलाई सचेत गराउनु पर्ने देखिन्छ ।
- (च) विद्यार्थीहरूमा भएका त्रुटि निराकरणका लागि कक्षाकार्य र गृहकार्य बढी गराउने र विद्यार्थीलाई नै बढी सक्रिय बनाई भाषाको लिखित प्रयोगमा प्रतिस्पर्धाको स्थिति सिर्जना गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगलाई पुरस्कृत गर्ने, स्यावासी दिने जस्ता उत्साहित खालका क्रियाकलाप गर्नु पर्दछ ।
- (छ) दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकमा विद्यार्थीका मातृभाषाको समेत ज्ञान हुनु पर्दछ । जसले गर्दा दुवै भाषाका भाषिक संरचनाको व्यतिरेकी अभ्यास गराई नेपाली भाषाको शुद्ध प्रयोगमा अभ्यस्त गराउन सकिन्छ ।
- (ज) भाषिक सीप विकास गर्ने प्रमुख आधार नि.मा.वि. तह नै हो । त्यसकारण यस तहमा लेखाइ सीप विकासका लागि राखिएको कार्यमूलक व्याकरण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाइनु पर्दछ । तल्लो तहदेखि नै विद्यार्थीमा व्याकरणको ज्ञान गराउने हो भने विद्यार्थीले भाषामा कम त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ । अझ दोस्रो भाषा शिक्षणमा व्याकरणमूलक अभ्यासहरू बढी गराउनु पर्ने देखिन्छ ।

- (भ) कक्षा ९ मा शिक्षण गर्नुपर्ने व्याकरणिक अध्यायलाई वातावरणसँग संयोजित गराई सोहीअनुसार सामग्री निर्माण गरी विद्यार्थीलाई प्रयोग गर्न लगाएर शिक्षकले पनि प्रयोगात्मक, प्रदर्शन र प्रश्नोत्तर विधिद्वारा शिक्षण गर्नतर्फ ध्यान दिनुपर्छ ।

५.२ सारांश

प्रस्तुत अध्ययनबाट के पत्ता लागेको छ भने पहिलो वा दोस्रो तथा विदेशी जुनसुकै भाषा सिकाइका क्रममा प्रशस्त त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । पहिलो वा दोस्रो भाषाका सिकाइका क्रममा देखिने त्रुटिको प्रकृति फरक फरक भए पनि बिना त्रुटि भाषा सिकाइ असम्भव प्रायः हुन्छ । परम्परागत रूपमा त्रुटिहरू असफलताको प्रतीक मानिदै आए पनि मनोवादी सम्प्रदायको उदयपश्चात् त्रुटिलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतका रूपमा लिन थालिएको पाइन्छ । विशेषतः संरचनावादीहरू व्यतिरेकी विश्लेषणलाई बढी जोड दिन्छन् भने मनोवादीहरू त्रुटिविश्लेषणलाई भाषा शिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित विधिका रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिन्छन् । त्रुटिविश्लेषण आज आएर निकै सफल, सार्थक एवम् विकसित सिद्ध भएको छ । यसले विद्यार्थीहरूका सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटिक्षेत्र, शिक्षण विधि आदिको समेत पहिचान गर्न पूर्णतः मद्दत गर्दछ । यस अध्ययनमा धिमालभाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाका वाक्यगठनमा गर्ने लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर त्रुटिहरू विभिन्न प्रकृतिका देखिएका छन् । उक्त त्रुटिहरूका अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त निष्कर्षलाई तल बुदागत रूपमा प्रस्तुत गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

- (क) धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनअन्तर्गत गरेका लिङ्गगत त्रुटिहरूमा स्त्रीलिङ्गी विशेष्यका साथमा पुलिङ्गी विशेषणको प्रयोग गरेर अधिकांश त्रुटि गरेको पाइएको छ । कतिपय त्रुटिहरू स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा पुलिङ्गी क्रियापदको प्रयोग गरेर पनि देखिएका छन् । त्यसैगरी अमानवीय स्त्रीलिङ्गी कर्ताका साथमा मानवीय स्त्रीलिङ्गी विशेषण, भेदक र क्रियापदको प्रयोग गरेर पनि त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ । धिमालभाषी विद्यार्थीले गरेका अधिकांश त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यसँग मिल्दाजुल्दा देखिन्छन् ।

- (ख) वचनगत त्रुटिहरूमा अधिकांश त्रुटिहरू बहुवचन भेद्यका साथमा एकवचन भेदकको प्रयोग गरेर भएका पाइएका छन् । त्यसैगरी बहुवचन विशेष्यका साथमा एकवचन विशेषण र बहुवचन कर्ताका साथमा एकवचन क्रियापदको प्रयोगबाट पनि भएका देखिएका छन् । धिमालभाषी विद्यार्थीले गरेका वचनगत त्रुटिहरूका प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यसँग मेल खाने खालका पाइएका छन् भने केही त्रुटिहरू फरक पनि देखिएका छन् ।
- (ग) अधिकांश पुरुषगत त्रुटिहरू प्रथम पुरुष कर्ताका साथमा द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषका क्रियापद प्रयोग गरेर हुन गएका पाइएका छन् । कतिपय त्रुटिहरू द्वितीय पुरुष कर्ताका साथमा तृतीय पुरुष क्रियापद प्रयोग गरेर पनि भएका पाइएका छन् । उनीहरूले गरेका पुरुषगत त्रुटिहरूको प्रकृतिलाई हेर्दा व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्य भन्दा फरक प्रकृतिका पाइएका छन् । कतिपय त्रुटिहरूको प्रकृति नै छुट्याउन नसकिने जटिल परिस्थिति समेत पाइएको छ ।
- (घ) अधिकांश आदरगत त्रुटिहरू उच्च आदरार्थी कर्ताका साथमा अनादरार्थी र मध्यम आदरार्थी क्रियापदको प्रयोग गरेर भएका पाइएका छन् । धिमालभाषी विद्यार्थीले गरेका आदरगत त्रुटिको प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषागत व्यवधानबाट उत्पन्न भएका पाइएका छन् भने अन्य कारणले पनि भएको देखिन्छ । विद्यार्थीले गरेका आदरगत त्रुटिहरू व्यतिरेकी अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यसँग मिल्दोजुल्दा देखिएका छन् ।
- (ङ) धिमालभाषी विद्यार्थीबाट प्राप्त सबै पक्षका त्रुटिका प्रकृतिलाई हेर्दा अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषाको व्यवधानबाट भएका देखिन्छन् । कतिपय त्रुटिहरू भने प्रकृति छुट्याउन नसकिने जटिल खालका पनि पाइएका छन् । विशेष गरी पुरुषगत त्रुटिहरू यस किसिमका पाइएका छन् ।
- (च) एउटा वाक्यमा वाक्यताविक सङ्गति मिलाए पनि क्रमिक रूपमा अर्को वाक्यमा सोही प्रकृतिको वाक्यताविक सङ्गति बिगानै जस्ता त्रुटिहरू पनि अध्ययनका क्रममा देखिएका छन् ।

- (छ) वाक्यगठनका विभिन्न पक्ष लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल र पक्षमध्ये धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले वचनमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।
- (ज) वाक्यगठनको सरलता र जटिलताको क्रमलाई विचार गर्दा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूलाई वचन सबैभन्दा जटिल भएको पाइएको छ । त्यसपछि क्रमशः दोस्रो स्थितिमा आदर तेस्रोमा लिङ्ग रहेका पाइएको छ ।
- (ञ) पहिलोभाषी विद्यार्थी बढी र दोस्रोभाषी विद्यार्थी कम भएका विद्यालयका धिमालभाषी विद्यार्थीले कम र दोस्रोभाषी विद्यार्थी बढी र पहिलो भाषी विद्यार्थी कम भएका विद्यालयका धिमालभाषी विद्यार्थीले बढी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।
- (ट) वाक्यगठनका उपर्युक्त पक्षहरूमा विभिन्न प्रकृतिका त्रुटिहरू देखिनाका कारणहरूमा मूलतः पहिलो भाषाको नकारात्मक प्रभाव नै देखिएको छ । त्यस्तै अभ्यासको कमी, पाठ्यक्रमको अनुपयुक्तता, तालिमप्राप्त शिक्षकको अभाव, पठनपाठनको वातावरण अनुपयुक्त हुनु, विद्यालयको भौतिक तथा व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुनु आदि कारणले धिमालभाषी विद्यार्थीले त्रुटिहरू गरेको पाइएको छ ।

५.३ प्रयोग

यो शोधपत्र दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाशिक्षण गराउँदा पहिलो तथा मातृभाषाका बारेमा पनि ज्ञान भएको भाषाशिक्षणलाई दोस्रो भाषाशिक्षण गराउँदा सहयोग पुग्दछ । त्यसैगरी आगामी शोधपत्र तयार पार्न शिक्षक तथा शोधकर्ताहरूलाई अध्ययन गर्न सहयोग, मिल्नेछ साथै भावी समयमा कस्तो खालको शोध तयार पार्ने, नीति नियम बनाउने भन्ने कुरामा पनि यो शोधपत्र उपयोगी हुने देखिन्छ । यो शोधपत्र निम्न नीति निर्माण तहका लागि प्रयोग गरिएको छ ।

क) नीति निर्माणका लागि

माध्यमिक तहको पाठ्यक्रम निर्मातालाई पाठ्यक्रम परिष्कार र परिमार्जन गर्न यसले ठोस सहयोग पुऱ्याउनेछ । भाषाको पाठ्यक्रम तयार गर्दा विद्यार्थीहरूबाट हुनसक्ने त्रुटि सम्बन्धमा पाठ्यक्रम निर्मातालाई यसले पृष्ठपोषण दिनेछ । नेपाली

भाषा मातृभाषा नभएका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिलाई निराकरण गर्न यसबाट अवश्य पनि मद्दत पुग्नेछ । अध्येता अनुसन्धानलाई समेत यसले आफ्नो अध्ययन अनुसन्धान कार्यलाई अगाडि बढाउन सहयोग पुऱ्याउनेछ । विभिन्न शिक्षण संस्थाहरूलाई विद्यार्थीको स्तर निर्धारण गर्न सघाउपुग्नेछ । अन्त्यमा त्रुटिलाई कम गर्दै लैजान सहयोग पुऱ्याउने यो एउटा निश्चित उद्देश्यका लागि गरिएको शोधकार्य हो । यसले एउटा निश्चित अध्ययनको परिधिलाई मात्र समेटे पनि शैक्षणिक नीति निर्माणका लागि समेत उपलब्धिपूर्ण छ । समय समयमा यस किसिमका अध्ययन अनुसन्धान हुँदै गएमा नेपाली भाषाको वाक्यगठनको साथै लेखाइमा हुने त्रुटिहरू निराकरण गर्न यस्ता अनुसन्धान उपयोगी हुने देखिन्छ ।

ख) प्रयोग तहका लागि

यो अनुसन्धान प्रयोग गर्ने सरोकारवाला पक्षहरूमा शिक्षक, विद्यार्थी, विद्वान सबै पर्ने भएकोले दोस्रो भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूलाई वाक्यगठन सिकाउँदा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदरका बारेमा जानकारी गराउन सीमित समय र निर्धारित पुस्तकहरूबाट मात्र विद्यार्थीहरूलाई भाषामा पोख्त बनाउन नसकिने भएकाले उनीहरूलाई विभिन्न किसिमका मौखिक सहकार्यकलापहरूमा सहभागी गराउनु पर्ने देखिन्छ । भाषा भन्ने कुरा जति बढी प्रयोग गरियो त्यति नै बढी सिक्दै जाने भएकाले सकेसम्म नेपाली भाषालाई औपचारिक र अनौपचारिक दुवै अवस्थामा प्रयोग गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्दछ । जसले गर्दा शिक्षार्थीहरूमा भाषिक विचलनको अवस्था क्रमशः कम हुँदै जान्छ ।

ग) अनुसन्धानकर्ताका लागि

यो शोधपत्र आगामी दिनहरूमा कस्ता प्रकारका नीति नियमहरू बनाउने, दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने अधिकांश दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूमा कस्ता प्रकारका समस्याहरू आउँदा रहेछन्, वाक्यगठन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका क्षेत्रमा सबैभन्दा बढी त्रुटिहरू कुन पक्षमा दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूले गरे, त्यसमा के-के प्रावधानहरू अपनाए भन्ने बारेमा स्पष्टता पाइए तापनि अबै यसलाई सरल बनाउन कस्तो उपायहरू अपनाउन सकिन्छ, कस्ता

शिक्षण विधिको प्रयोग गर्दा विद्यार्थी बढी उत्सुक हुँदारहेछन्, कस्ता-
 कस्ता सहकार्यकलापहरू (वादविवाद, वक्तृत्वकला, निबन्ध लेखन, कविता
 लेखन, स्वतन्त्र लेखन) आदि गराउने भन्ने बारेमा नीति निर्मातालाई सहयोग
 पुऱ्याएको छ । साथै मनोवैज्ञानिक पक्षले भन्दा पारिवारीक वातावरणका कारणले
 दोस्रो भाषा सिक्न विद्यार्थीहरूलाई बाधा पुऱ्याएको छ । त्यसैले आगामी दिनहरूमा
 यी पक्षहरूलाई मध्यनजर गर्दै शोधपत्र तयार गर्न पनि यो शोधपत्र उपयोगी हुने
 देखिन्छ । आगामी दिनहरूमा धिमालभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा सिक्दा निम्न
 शीर्षकमा शोधकार्य गर्नुपर्ने आवश्यक देखिन्छ :-

- क) धिमाल भाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा सिक्दा पदसंगतिमा
 गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- ख) धिमाल भाषाको अध्ययन ।
- ग) धिमाल भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन ।

सन्दर्भसामग्री

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६२). सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार
- (२०६२). समसामयिक नेपाली व्याकरण (तेस्रो संस्करण), काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- (२०६५). सामाजिक तथा प्रायोगिक भाषाविज्ञान, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार
- अवस्थी, महादेव र पारसमणि भण्डारी (२०५१). सरल नेपाली व्याकरण रचना, श्रद्धाला ५ (तेस्रो संस्करण), काठमाडौं : एकता प्रकाशन ।
- खनाल, पेशल (२०६४). शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति, काठमाडौं : सनलाइट पब्लिकेसन ।
- ढुङ्गेल भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०६८), प्रायोगिक भाषा विज्ञान (दोस्रो संस्करण), काठमाडौं : एम.के. पब्लिसर्स एन्ड डिष्ट्रिब्युटर्स ।
- धिमाल, सोमबहादुर (२०६६). धिमाल इतिहास भाग १, मोरङ धिमाल जाति विकास केन्द्र, नेपाल केन्द्रीय कार्यालय ।
- न्यौपाने, टङ्कप्रसाद (२०६१). भाषा विज्ञानको रूपरेखा, काठमाडौं : जय बुक डिपो ।
- ने.रा.प्र.प्र. (२०४९). नेपाली बृहत् शब्दकोष (प्रथम संस्करण), काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- बन्धु, चुडामणी (२०५२), अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, काठमाडौं : रत्नपुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी, पारमणी (२०६३). स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण, काठमाडौं : न्यु हिरा बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६७). प्रायोगिक भाषाविज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भट्टराई, रामप्रसाद (२०६८). भाषिक अनुसन्धान विधि : परिचय र प्रयोग, काठमाडौं ।
- भट्टराई, रोहिणीप्रसाद (२०३३). बृहत् नेपाली व्याकरण, काठमाडौं : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।
- लम्साल, रामचन्द्र (२०४०). निम्न माध्यमिक तह पूरा गरेका आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्य गठन सम्बन्धी त्रुटि पक्षको तुलनात्मक अध्ययन, अप्रकाशित शोधपत्र ।
- सिग्दाल, सोमनाथ (२०४८). मध्यचन्द्रिका, ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- शर्मा, मोहनराज (२०६४). शब्दरचना र वर्णविन्यास, भोटाहिटी, काठमाडौं : नवीन प्रकाशन।

परिशिष्ट

विद्यालयको नाम : कक्षा :

विद्यार्थीको नाम : रोल नं.:

१. तलका पुलिङ्गी वाक्यलाई स्त्रीलिङ्गी वाक्य बनाएर लेख्नुहोस् ।

क) भाइ सानो छ ।

.....

ख) हरिको किताब हरायो ।

.....

ग) पाडो करायो ।

.....

घ) मेरो भाइको साथी आयो ।

.....

ङ) बुबाले रातो कपडा किन्नुभयो ।

.....

२. तलका एकवचनमा दिइएका वाक्यलाई बहुवचन बनाएर लेख्नुहोस् ।

क) म विद्यालय गएँ ।

.....

ख) बहिनी सानी छे ।

.....

ग) उसको भैंसी दुब्लो छ ।

.....

घ) किताब टेबलमा राख्नुपर्छ ।

.....

ङ) केटो कलम किन्छ ।

.....

३. कोष्ठमा दिइएका निर्देशनअनुसार वाक्य परिवर्तन गर्नुहोस् ।

क) म नाटक खेल्नु जान्छु । (द्वितीय पुरुष)

.....
 ख) हामी परीक्षा दिंदैछौं । (तृतीय पुरुष)

.....
 ग) तँ मामाघर गइस् । (प्रथम पुरुष)

.....
 घ) तिमिले गृहकार्य गन्यौ ? (तृतीय पुरुष)

.....
 ङ) उनीहरू पसलमा छन् । (प्रथम पुरुष)

.....
 च) हामी बजारमा तरकारी किन्छौं । (द्वितीय पुरुष)

४. तलका वाक्यहरूमा कर्ता अनुसार आदरको प्रयोग गर्नुहोस् ।

क) मेरी दिदी घरमा छे ।

ख) आमा भात पकाउँछे ।

ग) भाइ किताब चलाउनुहुन्छ ।

घ) रामको दाजु विदेश गयो ।

ङ) बुबा घरको काम गर्छे ।

५. तलका वाक्यलाई धिमाल भाषामा अनुवाद गर्नुहोस् ।

क) कमला स्कुल गइन् ।

ख) मधू बजारमा छिन् ।

ग) गणेश धेरै मेहेनती थियो ।

.....

घ) केटो हँसिलो छ ।

.....

ङ) गाईले पानी खायो ।

.....

च) आमा आउनु भयो ।

.....

छ) बुबा शिक्षक हुनुहुन्छ ।

.....

६. कुनै एक शीर्षकमा निबन्ध लेख्नुहोस् ।

क) हाम्रो विद्यालय

ख) ग्रामीण विकासमा मेरो भूमिका